SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

KNJIŽEVNE NOVINE

ORGAN SAVEZA KNJIŽEVNIKA JUGOSLAVIJE

GODINA II
BROJ 38

Adresa uredništva i administracije:
Francuska 7 — Telefon: 28-098

BEOGRAD, UTORAK 20 SEPTEMBAR 1949

LIST IZLAZI JEDANPUT NEDELJNO
UTORKOM

PRIMERAK
3 DINARA

NAPAD NA ČAST ŠPANSKIH BORACA

Mihajlo LALIĆ

Ne samo kaluđerske skitnice i avanturisti, nego i episkopi srednjevekovni bavili su se mnogo više lažju nego molitvom, istinu su govorili rijetko i samo u izuzetnim prilikama a neki od njih jedino onda kad usred ustaljene ceremonije po propisu moraju priznati: **»Domine, non sum dignus«** (Gospode, nijesam dostojan). Jedan od njih pričao je o šumu rajskih vodopada čiju su muziku tobože čule njegove dlakave uši a drugi o plovećim ostrvima koja je bajagi očima vidio; neki su isitnjene životinjske kosti nosali po vašarima i prodavali ih kao svetačke ostatke, drugi su »liječili« žene uskislom i smrdljivom tečnošću za koju su tvrdili da je mlijeko izmuzeno direktno iz vimena bogorodice; putnici iz daleka, onj su bez kontrole ali ne i bez koristoljubljа pričali o azijskim đavolima koji bljuju vatru ili o sjevernim zemljama gdje žive ljudi bez glava, a francuski popovi pod Lujem IX, da bi dobili imanja i povlastice, sami su napravili »povelje Klotara i Dagobera« kao što su i doktori kanonskog prava, da potkrijepe zemaljska traženja Svete stolice, svojeručno sastavili gomilu »svetih odluka« tačno onakvih kakve su im bile potrebne. No, sve te laži koje su trenutno koristile »jedinoispravnim« trbusima popova a trajno rušile i konačno pomogle da se uništi nekad veliki autoritet crkve — vrlo su primitivno, patriarhalno naivne i starinski bezazlene kad se uporede sa tvorevinama Informbiroa.

Rezolucija Informbiroa, kao da je sačinjena po receptu jednog džentlemena iz »Pikvikovog kluba« (naime, taj džentlemen je, pišući, po nalogu, o kineskoj metafizici, podatke o tom predmetu tražio u Britanskoj enciklopediji i to: podatke o Kini pod slovom K, a podatke o metafizici pod slovom M, pa je tako kombinovao; džentlemeni s vaseljenskog sabora u Bukureštu tražili su podatke o Jugoslaviji pod J, a podatke o trockizmu, buharinizmu, nacionalizmu, šovinizmu, kapitalizmu i imperijalizmu pod odgovarajućim slovima, pa su i oni kombinovali svoj žalosni prilog marksizmu), — traži izvrtanje svih pojmova, brisanje činjenica, jednom riječju: vašar izmišljotina. Odmah poslije te rezolucije informbirovski halucinatori su počeli da saopštavaju ljudima na svih pet kontinenata strašna priviđenja svoga deliriuma. Zračnim, kopnenim, vodenim, podvodnim i podzemnim vezama, sa strašću koja je prešla u histeriju, ovi judinskog kova sveci, proroci i mudraci pričaju svoje apokaliptičke snove o Jugoslaviji u kojoj su iz daleka vidjeli kapitalističke kiklope i kulačke mamute kako bljuju vatru i gutaju bandere, a s druge strane klasnosvijesne ustaške »zdrave snage« koje se bore za »socijalizam« tjerajući svinje i bjelogardejsko-hitlerovske svinje koje su saboterskim radom protiv Jugoslavije (a ne nekim čudom sličnim onom koje se desilo Balaamovoj magarici) prekonoć postali sovjetski patrioti i »mučenici« »za socijalizam«.

S čudnom spontanošću, s mnogo bijesa i bez imalo stida oni su se bacili na težak i bezizgledan posao — da zablate sve što imaju i čime se ponose narodi Jugoslavije: Partiju i rukovodstvo, Omladinu i Front, borbu i pobjedu, prošlost i današnjicu, herojstvo boraca u ratu i stvaralačku energiju trudbenika socijalističke izgradnje. U svojoj pomami zaboravili su na sve obzire prema istini i sve »predrasude« o moralu, pa su se ovih dana okomili i na čast jugoslovenskih dobrovoljaca Internacionalne brigade u Španiji.

Prije trinaest godina, na poziv Partije i odgovarajući internacionalističkoj svijesti koju je Partija razvila, pošle su stotine smjelih sinova naših naroda da pomognu španskom narodu u njegovoj oslobodilačkoj borbi protiv fašizma. Put koji su dobrovoljci imali da pređu do bojišta bio je toliko težak da je i sam po sebi pretstavljao borbu i zahtijevao niz podviga pri ilegalnom prelaženju granica i probijanju kroz tuđe zemlje pune straža i zatvora za borce slobode. »Bilo ih je koji su u uglju zatrpani dolazili do Francuske ili do Španije. Bilo ih je koji su podnijeli strahovite žrtve dok su stigli u Španiju...« Još u prvim borbama dobrovoljci iz Jugoslavije su pokazali primjernu hrabrost i čvrstinu zbog čega su se komandanti u interbrigadama otimali za nove borce koji su stizali iz Jugoslavije. U špansku republikansku vojsku stupilo je oko 1200 jugoslovenskih dobrovoljaca koji su među borcima 53 nacije dostojno pretstavljali slobodoljubље svojih naroda i revolucionarnu svijest i čvrstinu pripadnika KPJ. Iz njihovih redova uzdiglo se u toku borbe 148 oficira, 133 podoficira i 48 političkih komesara španske republikanske vojske. Na bezbrojnim bojištima Španije, kod Teruela i Madrida, u haramskim maslinjacima i na aragonskim brdima poginulo je šest stotina jugoslovenskih dobrovoljaca, pola od svih kojima je uspjelo da dođu do Španije, svaki drugi čovjek te svijetle revolucionarne vojske kojom su se s pravom ponosili naši narodi i onda kao što se i danas ponose. Od preživjelih šest stotina jugoslovenskih dobrovoljaca ostalo je dvije stotine invalida — svaki treći borac — a malo ih je koji nijesu dobili ranu, neki jednu a neki i više.

Poslije povlačenja uz borbu i probijanje kroz frankističke zasjede na sjeveru porobljene zemlje, borci internacionalnih brigada stigli su pod surovu ruku francuske policije, u logore gdje se nastojalo da se glađu prisile na odlazak u stranačke legije. Tu je partijska organizacija odigrala ogromnu ulogu u održanju revolucionarnog duha, u očuvanju marksističko-lenjinističke literature, organizovanju ideološko-političkog rada, u izučavanju iskustva iz borbe španskog naroda i pripremi da se to ratno iskustvo iskoristi u novim bitkama za slobodu. Desetkovani, izranjavani, izgladnjavani po logorima ali nesalomljivi duhom i čvrstinom koju im je Partija ulila, jugoslovenski dobrovoljci su se, na poziv i uz pomoć Centralnog komiteta vratili u svoju zemlju da nastave borbu protiv fašizma koju su u Španiji započeli, da aktivno učestvuju u organizaciji i rukovođenju narodnih ustanaka i Narodne revolucije.

Godine 1941, kad je KPJ bila jedina komunistička partija koja je odgovorila svojim internacionalističkim obavezama prema prvoj zemlji socijalizma, prve ustaničke puške u grudi fašista opalili su drugovi »Španci«. U danima kad se za borbu protiv okupatora i izdajničke buržoazije nije mogao upotrijebiti oficirski kadar stare jugoslovenske vojske — borci internacionalnih brigada prekaljeni na španskim bojištima stali su na čelo hrabrih ustaničkih jedinica, prvih partizanskih četa, bataljona i odreda. Imena, likovi i primjeri revolucionara koji su svoju odanost međunarodnom radničkom pokretu pokazali na djelu — sijala su pred očima boraca čađavih od baruta, pod nebom zatamnjelim od dima požara, onda kad mađarski komunisti nijesu imali ništa protiv hortijevskih pokolja u Novom Sadu i Čurugu, onda kad bugarski komunisti nijesu imali ništa protiv borisovskih pokolja po Toplici i Makedoniji, onda kada su borbu protiv fašizma vodili ustvari samo sovjetski i jugoslovenski narodi. Na čelu svojih jedinica ili na izvršenju partijskih zadataka poginuli su mnogi od onih 150 boraca koji su se 1941 godine vratili u svoju zemlju u njenim najtežim danima i najsmjelijim borbama. Među njima su pali narodni heroji Marko Orešković, Franc Rozman, Vlado Četković, Franjo Ogulinac-Seljo, Milan Blagojević, Slobodan Mitrov, Ratko Pavlović, Ahmet Fetahagić, Branko Krsmanović i Milenko Cvitković — njihova imena su ponos i svetinja za naše narode. Među preživjelim španskim borcima ima takvih koji su svojim podvizima i svojom odanošću stvari naroda i Narodne revolucije zaslužili odlička i zvanja narodnih heroja — njihovim djelima i imenima ponosili bi se i veći i najveći narodi; sam primjer Ivana Hariša, koji je digao u vazduh 167 njemačkih vozova, više nego čitav Ukrajinski partizanski korpus, dovoljno svjedoči o tom. Na čelu hrabrih jedinica koje su pod rukovodstvom Tita i Partije narasle u divizije i armije, naši proslavljeni borci sa španskih bojišta tukli su i razbijali na svojoj rodnoj grudi ustaške i četničke bjelogardejske, bugarske i balističke pukovnije, njemačke i talijanske divizije i trostruke obruče.

Sad im se za to svete sentištvanski »internacionalisti« iz Budimpešte tvrdeći da su 150 jugoslovenskih dobrovoljaca internacionalnih brigada u Španiji — američki špijuni koje je Gestapo 1941 poslao u domovinu na špijunski rad. Tako se laže po nalogu iz Moskve, ali »ako je i bogu, mnogo je« toliko tamnjana i toliko kađenja.

»Tuka — budi štuka!« uzviknuo je neki kaluđer kad su mu uz veliki post ponudili pečenu ćurku; pošto je tako vješto pretvorio meso u ribu i opravdao se pred crkvenim zakonima, počeo je da masti bradu. Zavedeni njegovim primjerom, informbiroovski kaluđeri pokušavaju da na isti čarobnjački način socijalističku Jugoslaviju proglase za buržoasku republiku i imperijalistički privjesak, pa da time opravdaju sve svoje prošle i buduće grijehe prema njoj i prema drugima. Laži se množe ali rezultata ne donose. Pošto bajka o prelasku Jugoslavije u imperijalistički tabor nije upalila, ispredena je legenda o tom da su najbolji borci Jugoslavije i prije borbe bili »trockisti i američki špijuni« koje je Gestapo prevozio na špijunski rad. Upoređene s tom legendom, blijede sve izmišljotine Valtera Ralija, Žana Mandevila, srednjovjekovnih kaluđerskih skitnica i krivotvoraca svih vremena.

MUZEJI U JUGOSLAVIJI PRE I POSLE OSLOBODJENJA

Veljko PETROVIĆ

Narodnooslobodilačka borba, ili, bolje reći, ustanak i velika, opšta revolucija jugoslovenskih naroda 1941 godine, — revolucionisali su i sistem po kome su dotada naši muzeji i galerije pribirali, čuvali i prikazivali spomenike, predmete, dokumenta, značajne za mate-

Miroslavljevo jevanđelje — minijatura (XII v.)

rijalnu i duhovnu kulturu naših naroda. Muzeji i, uopšte, javne zbirke posle oslobođenja znatno su se obogatili iako su mnogi stradali u ovome ratu od bombardovanja i neprijateljske pljačke; oni su se brojno umnožili, neki, od jednostavnih, mešovitih muzeja, takozvanih kompleksnih razvili su se u višestruke sa stručno odvojenim odeljenjima. Ali pravu sliku ogromnoga preokreta preobražaja na bolje, kao posledice našeg državnog nacionalnog i društvenog preobražaja, ne daje statistika mada i ona sama začuđava; pravu sliku toga ogromnoga preobraženja našim muzejima zajemčene još bogatije budućnosti pružaju i dočaravaju uporedan, ma i letimičan prikaz i analiza osnova na koje su muzeji bili postavljeni pre rata i na koje se postavljaju danas.

Samo nekoliko reči u tome kako su se do rata naši muzeji osnivali i kako su se održavali, a u tome će i biti izraženo i kakav i koliko dubok i plodonosan beše njihov uticaj u narodu.

Naši predratni muzeji, i oni najstariji, kao moderne, javnosti namenjene ustanove, osnovani su bili, valjda bez izuzetka, svi, tokom XIX veka. Kasniji, noviji, osnivani su u većem broju tokom XX veka naročito između dva svetska rata, u prvim godinama prvog nacionalno-političkog oslobođenja.

Prvi muzeji, odnosno zbirke, koje se ne sastoje isključivo od verskih, dinastičkih i porodičnih relikvija i dokumenata, potvrdnih za povlastice i ugled priteželaca, nastaju na našem krajnjem zapadu i na severoistoku. Kotor 1809, Split 1821, Zadar 1838, pa Beograd 1844, Zagreb 1846, i, u Novom Sadu »Matica srpska« 1847, i, ranije, da ne računamo Topčiderski konak kneza Miloša koji se svesno i planski puni već od dvadesetih godina XIX veka dobrim slikama i starinama, episkopski dvor u Novom Sadu u kome je Stefan Stanković čitavu malu galeriju srpskih slikara prikupio već tridesetih godina. Bez ozbira na to što su neposredne povode i planove pa i sredstva za njihovo osnivanje i organizovanje davali pojedinci ili organi carskih, kneževskih, verskih, municipijalnih, pokrajinskih i gradskih vlasti, ili, najzad, predvodnici i odbori nacionalnih prosvetnih društava: — njih je stvarala i podržavala vladajuća građanska klasa, na zapadu sa još neistrošenom feudalnom armaturom. To je bilo razdoblje nacionalnih formiranja, formulisanja nacionalnih ideologija, nacionalnih takmičenja među narodima, uzajamnih prekoračivanja u susedne pa čak i u razdvojene nacionalne domene, sporova među jezicima i međusobnog osporavanja pri čemu su klase, države gledale da se tim procesima koriste za pridobijanje duša, dobara, prestiža i teritorija.

Već zbirke, muzeji i galerije koje prosvećeni apsolutisti XVIII veka stavljaju na uvid svojim podanicima, razume se samo oni »iz boljih kuća«, birani su i isticani su i na osnovu prosvetiteljskih načela, vodeći računa i o zahtevima i merilima tadašnje nauke o umetnosti, istorije, demografije i već nezaustavno pobedonosnih prirodnih nauka.

Sad, u prvoj polovini XIX veka, od Karpata na jug i od Alpa na istok, na učestvovanje na opštem kulturnom životu, u što spada osnivanje i ovakvih instituta, goni volja: da se ne izostane, da se i na ovaj način dokaže sposobnost za samostalan nacionalan život, što će još više osveštati, to će reći, utvrditi građanima mesto na čelu narodnih masa.

Od polovine XIX veka osobito od kraja šestoga decenija do kraja prvoga svetskog rata zbirke se množe i preinačavaju: Dubrovnik 1872, Osijek 1877, pa tek osamdesete godine: Celje 1880, 1884 osniva Štrosmajer svoju galeriju u Zagrebu, 1885 Sombor županijski muzej, 1886 Subotica gradski, u Sarajevu 1885 osnovan muzej 1888 dobija i etnografsko odeljenje, iste godine dobija i Zagreb još i Muzej za umjetnost i obrt pa i Ljubljana; zatim Zadar i Split te i takozvani Ferkov muzej u Ljubljani 1893, a Rijeka i Vršac 1894, Požarevac 1895, Perast 1900, Etnografski u Beogradu odvaja se kao samostalan 1901, Pula 1903, gradski u Zagrebu 1906 a Zrenjanin 1911.

Do prvog svetskog rata muzeji postepeno prestaju biti mesta spektakla i zanimljivosti gde se s predmetima, mahom s proizvoljno traženim retkostima, postupa na diletantsko-ostetizanski način, svojstven pasioniranim skupljačima, kolektorima. Pojavljuju se prvi stručnjaci, od istoričara i paleografa obrazuju se polako prvi arheolozi a arheologija, s lapidarijima i numizmatikom, i istorijska zbirka čine jezgro tadašnjih muzeja; u oblast umetnosti ulaze ozbiljno samo radovi starih zapadnih škola, pojedini radovi domaćih majstora, takođe, stidljivo se trpe, iz patriotskih obzira. Čine se tek nesistematski pokušaji, većinom nenaučnog, nestručnog konzervisanja i restaurisanja; naučno proveravanje i kakvo-takvo principijelno sređivanje i prikazivanje tek je u povoju. Uglavnom, napredak je u tome što muzeji postaju školske, univerzitetske, pripomoćne ustanove za takozvanu očiglednu »uzornu« obuku, uz istorijske i klasičke seminare. Ni seminara za istoriju umetnosti na visokim školama ni predmeta o opštoj umetničkoj kulturi, uz časove crtanja u srednjim školama, ni odeljaka o nacionalnoj umetnosti u udžbenicima narodne istorije; suviše, ni arheološke grupe na filozofskom fakultetu niti ičega što bi potsećalo na muzeologiju ili bar na neke praktike za muzejsko tehničko poslovanje u nastalim umetničkim školama.

Po prvome ujedinjenju jugoslovenskih zemalja 1918 ima, razume se, izvesnoga porasta i poleta. Uglavnom ispravile su se tendencije onih muzeja koji su na teritoriji uže Ugarske i Austrije kao što su slovenački, vojvođanski i dalmatinski krajevi služili protiv naših nacionalnih interesa a služili imenu, kulturi, vlasti mađarskog, nemačkog i italijanskog ugnjetača i eksploatatora. Bilo je i novih stvaranja ali u većini slučajeva su se pojedina odeljenja preustrojavala u samostalne zbirke. U pogledu sastava i povećanja naučnih i stručnih kadrova kao i u pogledu na istraživanje, proučavanje materijala život je učinio nešto sam od sebe no istinske, kulturne i naučne politike i planiranja nije bilo. U staroj Jugoslaviji bilo je sredstava za mnogo koješta ali se i za adapciju muzejima neposrednih zgrada, za proučavanje, održavanje, restaurisanje, za podizanje stručnih kadrova nije nalazilo novaca u državnim, banovinskim i varoškim blagajnama. Osim ako nije to neko, muzejsko, umetničko pitanje bilo povezano sa kakvim snobovskim, princevskim glancom ili s kortešlukom kakvoga satrapa, dvorjanina i politikanta.

Za to vreme, na primer, stvoreni su ili posebno konstruisali su se: 1919 Etnografski u Zagrebu, 1921 Arheološki u Splitu a Etnografski u Skoplju, 1924 Prirodnjački u Struzi, 1925 gradski arheološki u Varaždinu i Pomorski u Splitu, 1925 na Cetinju, 1927 u Šibeniku, 1930 u Slavonskoj Požegi, 1931 galerija umjetnosti u Splitu i Dieocezanski muzej zagrebačke nadbiskupije, 1933 u Slavonskom Brodu, u Nišu, u Novom Sadu galerija »Matice Srpske«, Gradski na Sušaku, 1934 Vojni u Beogradu i Moderna galerija u Zagrebu, 1935 Mesni muzej u Ljubljani, 1936 u Škofjoj Loki, 1937 Gipsoteka u Zagrebu, 1939 u Krškom, 1940 Muzej Rupe u Dubrovniku.

Od 1945 do 1948 godine osnovano je nekih dvadeset devet raznih muzeja. Do danas taj broj porastao je. Statistika završena prošle godine pokazuje ukupno 106. Ali i onih od prilike

Stariji palmirenski spomenik iz Beogradske tvrđave

77 od pre rata, među kojima ima i stogodišnjaka, nisu prešli u novu Jugoslaviju neoštećeni, nepretreseni, u temeljima, u sastavu, u sistemu. Za ovo pet godina izvršen je i u njima velik, preporođajan proces. Tokom ovog, na tolik broj minuta ograničenog izlaganja mi ne možemo stići da izređamo sve činjenice i dragocene predmete kojima se naše muzejstvo pojačalo, obogatilo i aktivno razvilo. Možemo navesti samo ponešto, primera radi.

U novoj Jugoslaviji, u zemlji socijalizma, u ovom kratkom vremenu po oslobođenju, osnovano je ili narodu otvoreno nekih 15 umetničkih galerija ili umetničkih odeljenja pri muzejima: u Varaždinu, u Karlovcu, u Zadru, u Skoplju, u Ljubljani, u Novom Sadu, u Somboru, u Zrenjaninu; u Zagrebu samom učinjene su pristupačnima 4 privatne zbirke starih i modernih slika i grafika, itd. Pošto narodne vlasti u svemu postupaju planski te one i od tragičnog ratnog vihora potresene spomeničke i umetničke vrednosti koriste na opšte dobro; sve što se kod narodnih neprijatelja našlo, prikupilo se i stavlja se na raspoloženje nauci i vaspitanju naroda i omladine. Sve što su neprijatelji i njihove domaće sluge opljačkali i odneli naša država potražuje energično; a ne kao što se neznalački i nehatno postupalo posle prvog svetskog rata u kome je tako teško porobljen beogradski Narodni muzej i, uopšte, Srbija. Čak i od spasenoga dela pravoslavnih relikvija, istorijskih i jedinstvenih umetničkih spomenika iz porušenih srpskih manastira i crkava po Sremu, Slavoniji, Baniji i Lici, koje su ustaški zlikovci hteli do kraja da zatru zajedno sa srpskim životima, — čak i od toga dela se, uz moćnu pomoć narodnih vlasti, stvara sada živi fond žive narodne kulture. Muzej Srba u Hrvatskoj, pri Povjesnom muzeju Hrvatske, već obrađuje stručno a delom i izlaže taj, ranije jedva od nekolicine viđen i poznat, dragocen materijal; nešto u tome pogledu čini muzej pri sremsko-mitrovačkoj crkvenoj opštini; a radi se i na inventarisanju i sređivanju sremskog i karlovačko-mitropolitskoga dela u patrijaršiji koja treba u najskorije vreme da pristupi osnivanju i to na načelima savremene muzeologije, jednog centralnog muzeja srpske pravoslavne crkve.

Zgrada je bila oduvek jedna od glavnih poluga od kojih je zavisio opstanak, rad i razvitak muzeja, ali, od kako muzeji postaju narodne ustanove u kojima se raznovrsnim znanjima pa i pomoću umetničkih oplemenjenih i visokomoralnih razonoda, izgrađuju i uzdižu mase, — zgrada je elementaran uslov za unutrašnji, intenzivan, naučan, umetnički rad, i za spoljne, društveno, agitativno, vaspitno delovanje muzeja. I pored silnih građevinskih zadataka u prvoj petogodišnjici, na elektrifikaciji, industrijalizaciji, ukratko, na uvođenju socijalizma, i u ovome sektoru je već učinjeno mnogo, preko potrebno da bi se i problem muzeja postavio na socijalistički način.

Planovi za moderne muzejske zgrade u Beogradu na najpogodnijem zemljištu, na Tašmajdanu, može se reći gotovi su; zemljani radovi verovatno počeće još ove jeseni. U Zagrebu i Ljubljani, gde su postojale od ranije specijalne zgrade, počelo je adaptiranje sa Štrosmajerovom i modernom galerijom koje su vodile u pravom smislu reprezentativne prostorije. Uopšte, kraj svih poteškoća za smeštaj nema danas muzeja koji neće za koju godinu dobiti zgrade i instalacije o kakvima se decenijama samo sanjalo u muzejskim krugovima.

Najzad, da bi zadovoljili i potrebu za opipljivom pretstavom o stvarnome porastu muzejskoga fonda, koristili smo se nepotpunim podatcima o pojedinim muzejima, galerijama i zbirkama do 1948. Napominjemo za dvadesetak muzeja nema brojnoga stanja ni o zbirkama ni o knjižnicama, niti smo stigli da navedemo baš tačno, taksativno, sve gubitke u ovome ratu, ali, za četiri petine našlo se, te je po tome zaključak ovaj:

u tim našim muzejima, zbirkama i galerijama postoji 1,139.836 predmeta a od toga broja 501.164 je od oslobođenja obuhvaćeno, otkupljeno, nadar dobijeno, konfiskovano, otkriveno, na vidik izneto i stavljeno nauci i narodu na raspoloženje; u knjižnicama tih muzeja ima danas preko 200 hiljada knjiga koje su specijalna, mahom ređa i skupocena, izdanja, a koje su tek od oslobođenja pristupačne zainteresovanoj publici. Svakako, hiljade i hiljade nenaknadivih predmeta proždro je ratni požar, koje uništeno, koje razvučeno od besomučnih razbojnika-okupatora. Samo u Narodnoj biblioteci koliko je izgorelo iluminiranih starih srpskih rukopisa, crteža od Danila, Radonića, njihovih pisama, pa koliko toga u Gradskome muzeju, u Nišu, u Skoplju, u Zadru, u Kninu i Klisu, u Ptuju, u Puli itd.

Sve te brojke slobodno možemo povećati bar sa jednom petinom jer sve se zbirke znatno umnožiše za ovu prošlu godinu, godinu i po dana. Kao što rekosmo dvadesetak nisu poslali o sebi podatke a bar toliko njih se tuži na nepotpune ili u ratu izgubljene inventare, na tek započeto kartoniranje.

No, ponavljamo ono što je na početku tek naglašeno: — ne pružaju navedeni podaci, makoliko povoljni bili, pravu sliku ogromnome napretku koji naši muzeji doživljuju, čine posle oslobođenja. Odnos koji je Narodna revolucija uspostavila između muzeja i narodnih masa, između muzeja i narodnih vlasti, taj odnos je istinita i punovažna slika i tumač velikome skoku i garantija sve šireg i plodnijeg razvitka. Međutim, koliki dobitak znači nova kulturna politika u Jugoslaviji koja ističe, za prvenstven cilj muzejskim radnicima, da pretežni deo svoje pažnje,

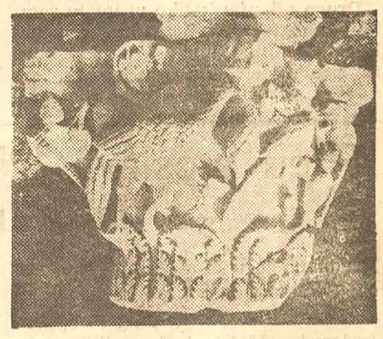

Kapitel iz Stobija (I v.)

truda i sredstava imaju posvetiti domaćim spomenicima, domaćoj umetnosti i kulturi! Tek sada je postavljena takva široka osnova sa koje se mogu spasavati, proučavati i naši divni, zaista jedinstveni srednje-vekovni spomenici.

Svi muzeji, a pre svih oni u Vojvodini i u Beogradu, primaju sve više i više posetilaca, no, ne samo onih u grupama, što ima možda još već značaj, već i pojedinaca, baš radnika seljaka, ljudi i žena iz unutrašnjosti. Zatim, zapaža se da isti ljudi dolaze uzastopno, radi istih zbirki, da traže objašnjenja, da se katalozi moraju u sve većem broju štampati. A grupe: vojnika, sindikalne podružnice, frontovske organizacije, škole itd., unapred se prijavljuju, moleći, i pored baš za njih sastavljenih i po prostorijama isticanih tekstova, da im se osiguraju tumači, koji će ih voditi. Dalje, sve češće javljaju se radnici, frontovci, omladinci, seljaci (većinom iz zemljoradničkih zadruga) da su pri radu naišli na arheološke, prirodnjačke ili umetničke vrednosti, koje šalju muzeju, ili ih čuvaju dok stručnjak ne stigne da oceni stvar.

(Nastavak na 4 strani)

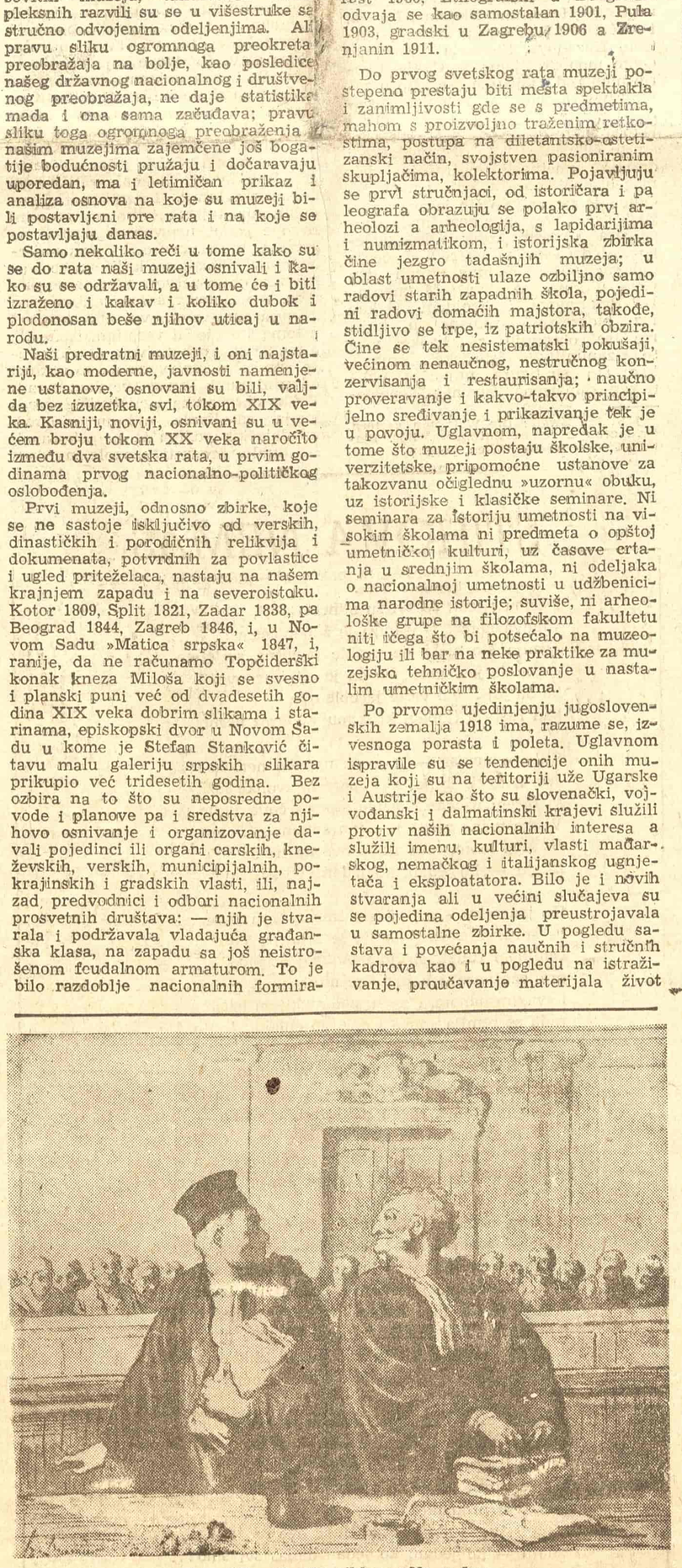

Onore Domije: Iz ciklusa »Na sudu«

Istina pobeđuje

Šuplje i neubedljivo zvuče Tasovi »svetski odjeci« na sovjetske note jugoslovenskoj vladi. Šuplje i neubedljivo padaju u disonancu »Pravdini« citati iz raznih reakcionarnih novina kada ih uporedimo sa odjecima na koje nailazi stav naše zemlje među radnim ljudima širom sveta. Obični radnici, pošteni komunisti iz raznih zemalja sve smelije i odlučnije izlažu svoje mišljenje o socijalističkoj Jugoslaviji i o revizionističkim postupcima SSSR i zemalja narodne demokratije protiv nas.

U jednom pismu bivših italijanskih partizana iz Kalabrije, koji su se borili u našim divizijama, kaže se, između ostalog: »Na sastanku sa drugovima partizanima odali smo priznanje hrabroj jugoslovenskoj Republici i njenom Rukovodiocu koji je svoj život posvetio radnom narodu. Sa velikim interesovanjem i odobravanjem pratimo politiku Jugoslavije pošto smo se i mi preko 18 meseci borili u brigadi Garibaldi u Jugoslaviji«.

Tako govore i pišu oni koji su upoznali Jugoslaviju, koje dogme i tvrdnje nisu uspele pokolebati, koji su još uvek sposobni da prave razliku između stvarnosti i fantastičnih kombinacija.

No, ovo pismo nije izolovani primer pozitivnog raspoloženja izvesnih ljudi zato što su imali priliku da vide Jugoslaviju. Jedna grupa radnika komunista iz velike tvornice automobila FIAT u Torinu piše: »Štampa koja je plaćena od kapitalista sramno špekuliše na račun situacije stvorene posle donošenja rezolucije Sovjetskog Saveza protiv Titove politike i protiv politike KPJ; istovremeno italijanska komunistička štampa svesno ignoriše vaša pitanja i vaš položaj ne zaboravljajući pri tom da se s vremena na vreme upusti u apsurdne teorije skretanja KPJ od politike SSSR. Dobro bi bilo stoga da se upoznamo sa vestima iz vaše zemlje koje bi mnogim italijanskim drugovima omogućile da prate borbu koju jugoslovenski drugovi vode za pobedu socijalizma«.

Žan Bukle, radnik iz tvornice čelika u Antverpenu poručuje da su »jezuitske metode rukovodilaca Informacionog biroa nanele više štete komunističkim partijama ostalih zemalja nego Jugoslaviji, za koju se svakim danom može naći dokaza, da ne sarađuje sa imperijalistima«.

A zar ima življa i jasnija osuda antijugoslovenske kampanje laži i podvala nego što su je izrekli grčki borci koji su bili prisiljeni da se usled Zaharijadesovog likvidatorstva sklone u Jugoslaviju?

»Pod pritiskom monarhofašističke vojske mi smo bili prinuđeni da se povučemo i da pređemo u Jugoslaviju. Jugoslovenski graničari i uopšte jugoslovenske vlasti pružile su nam širokogrudu pomoć. Po tome smo videli i uverili se da su samo klevete i laži ono što su nam govorili neki rukovodioci da se nova Jugoslavija i Tito neprijateljski odnose prema Demokratskoj armiji Grčke«.

Istina o Jugoslaviji ne prodire samo u okolne države — u najudaljenijim i najzabačenijim zemljama pošteni radni ljudi postavljaju pitanja na koja ne mogu odgovoriti nikakve note, nikakva iskonstruisana saopštenja, niti svakodnevno urlikanje svih mogućih radio stanica.

»Nadam se, da me nećete loše shvatiti«, piše Pavlos Modinos sa ostrva Kipar, »ako vam upućujem kratko pismo. Hoću da se poslužim ovim putem kako bih došao do istinitih činjenica i dokumenata i kako bih pobio nezgrapnu i sramnu propagandu protiv vaše zemlje, koju provode pristalice Kominforma na Kipru. Pišem u ime svih vaših prijatelja na Kipru i uopšte u ime svih onih koji odobravaju vašu politiku. Hoćemo da vas upitamo za neke važne pojedinosti, kojima ćemo dokazati istinu svim prevarenim drugovima.

Prvo pitanje: pošto se tvrdi da idete u kapitalizam — do kojeg stepena je kod vas napredovala nacionalizacija teške i lake industrije?

Drugo pitanje: koliko vi imate zemljoradničkih radnih zadruga, koliko ljudi na njima radi — u poređenju sa ostalim istočnim zemljama?«

Mi ti poručujemo, Pavlos Modinos, da u Jugoslaviji više nema fabrika koje nisu potpuno u rukama naroda kao što je to slučaj u Poljskoj i Čehoslovačkoj, mi ti poručujemo, da u Jugoslaviji nema nezaposlenih kao na Kipru — u Mađarskoj i u Bugarskoj. Mi imamo danas skoro 5000 radnih zadruga, dok ih u Rumuniji ima svega 5. Iako vam govore da smo trockisti i kulaci, mi smo danas socijalistička zemlja, dalje i čvršće u socijalizmu nego pre 29 juna prošle godine, kad je donesena zloglasna Rezolucija.

Vestfalski radnik Volf Finkeldaj ovako opisuje svoje neslaganje sa rezolucijom Informbiroa: »Kao funkcioner sreskog partiskog rukovodstva sudelovao sam prošle godine na jednom kursu baš u vreme kada je nad Jugoslavijom izrečena osuda informbiroovskog prokletstva. Diskusija koja se je na osnovu toga razvila u Partiji bila je živa i većinom su naši mladi drugovi uzimali Jugoslaviju u odbranu. Nama mladima je maršal Tito bio simbol i pojam herojske partizanske borbe u prošlom ratu.

Ali sa kakvim smo pravima učestvovali u toj diskusiji?

Kao i mnogim drugovima oduzeta mi je partiska funkcija, a osim toga mi je onemogućena egzistencija jer sam bio profesionalan partiski radnik. Na kraju sam morao, pošto sam ostao svestan, da pretrpim najgrublje psovke na svoj račun — da sam izdajnik, renegat i »titoist«.

Mi svi koji smo rasplamsani svešću historiskog zadatka proletarijata, sa puno nade i poverenja gledamo u Jugoslaviju.

Neka njena borba bude pobedonosna«.

Uprkos svim zastrašivanjima i pritisku u državama narodne demokratije, narodne mase tamo neće da prihvate jeftine revizionističke antijugoslovenske parole informbiroovskih rukovodstava. Svakim danom ustaju novi ljudi, novi čestiti borci za socijalizam, koji osuđuju klevetničku kampanju i diskriminatorske postupke naprama našim narodima. Čehoslovački radnik Milan Raljiš raskrinkao je pred čitavom demokratskom naprednom javnošću svoje zemlje i celog sveta kominformovskog prirepnika Gemindera i svojim rečima o istini koja će pobediti, pokazao kakvo je raspoloženje celog čehoslovačkog naroda. Rumunski književnik Geo Bogza odbio je uprkos neprestanih navaljivanja i iznuđivanja da piše klevetničke pamflete o našoj zemlji. Izbeglice iz Bugarske svojim radom na Autoputu dokazuju da nisu, kao njihovi državni rukovodioci, zaboravili na bratstvo i jedinstvo između naroda Jugoslavije i Bugarske.

U Celendorfu, u sovjetskoj okupacionoj zoni Nemačke, omladinci, organizovani u »Freie deutsche Jugend« ispisali su na zidne novine svog okružnog sedišta: »Šta je istina o Titu i o Jugoslaviji? Zbog čega nije dozvoljeno diskutovati o poletu jugoslovenske omladine? Tražimo diskusiju o onome što se događa u Jugoslaviji!«

Da, u Jugoslaviji se nešto dogodilo. Nešto veliko se svakog dana događa u našoj zemlji. Nekada zaostala i primitivna, svakim danom sve više postaje zemlja socijalizma, napretka, tehnike, kulture i nauke, otadžbina novih, slobodnih i sretnijih ljudi.

Eto, i to je sva istina o Jugoslaviji, istina koju na žalost nisu shvatili mudrijani iz »Čvrstog mira«, »Novog vremena«, »Rude prava« i drugih komunističkih listova. Shvaćaju je međutim borci Demokratske armije Grčke, shvaćaju je bivši italijanski partizani, belgiski i nemački radnici, trudbenici Čehoslovačke, Rumunije, Bugarske i drugih zemalja. Shvaća je čak i Pavlos Modinos sa Kipra — samo učeni citatolozi iz Moskve zatvaraju oči pred njom.

No, ova činjenica stvar niukoliko ne izmenjuje: ako je istina da mi gradimo socijalizam (a mi ga stvarno i gradimo), onda ona mora pobetidi. Ona već i pobeđuje ne samo u našoj zemlji, gde je više niko ne može osporiti, nego i van naših granica, u susednim zemljama, preko cele Evrope i širom čitave zemaljske kugle.

Petar SMILJANIĆ

Pred proslavu 125-godišnjice Malog teatra u Moskvi

Nedavno je u Moskvi održan sastanak Svesaveznog odbora za pripremu proslave sto dvadeset pet godišnjice akademskog Malog teatra, odlikovanog državnim ordenom Lenjina. Izveštaje o pripremama za jubilejne svečanosti podneli su pretstavnici Komiteta za radio informacije, Svesavesnog društva za širenje političkih i naučnih znanja sindikata.

Juna ove godine počela su se održavati predavanja na radiju o značajnim članovima Malog teatra; ubuduće će se čitati njihove zabeleške i uspomene, i prenosiće se pozorišni komadi. Takođe je razdeljen i plan radio emisija za decu. Svesavezno društvo za širenje političkih i naučnih znanja organizuje predavanja pozorišnih radnika o delatnosti sovjetske pozorišne umetnosti.

Zajedno sa čitavom zemljom, jubilej najstarijeg ruskog pozorišta proslavljaju oficirski domovi i klubovi Sovjetske armije. Održavaju se predavanja posvećena jubileju; u bibliotekama se izlažu knjige o Malom teatru.

U pripremi se nalazi 28 brošura o najuglednijim glumcima i režiserima Malog teatra; provodi se kraju rad na popularnoj brošuri u kojoj će biti prikazan stvaralački put pozorišta. Pripremljeni su za objavljivanje i zbornik »Mali teatar na frontovima velikog otadžbinskog rata,« memoari M. Ščepkina, P. Sadovskog, A. Južina A. Lenjskog i M. Jermelove.

NOVI POLJSKI FILMOVI

U Varšavi je započelo snimanje novog poljskog dugometražnog filma Vande Jakubavske »Varšavski Rombizon« koji prikazuje život u porušenom gradu za vreme rata. Pored ovog filma priprema se snimanje 17 kratkometražnih kulturno-prosvetnih filmova namenjenih seoskom stanovništvu.

POZORIŠNA IZLOŽBA U BUDIMPEŠTI

Umetnički muzej u Budimpešti priredio je izložbu gravura, litografija i crteža koji prikazuju razvoj pozorišta od XV — XX veka. Među izloženim radovima nalaze se i dela svetskih majstora Vatoa, Delakroa, Demijea i dr.

NOVA MONOGRAFIJA O BERNARDU ŠOU

Nedavno je u Londonu objavljena nova monografija o poznatom engleskom piscu i dramaturgu Bernardu Šou Pisac monografije M. Kolboru sakupio je podatke o životu i stvaranju Šoa, mnogobrojne fotografije, niz izjava pisaca kao i kritike na njegovih 57 pozorišnih komada. Iz ove knjige saznajemo da Šo, koji je već zašao u duboku starost (93 godine) radi na jednom novom pozorišnom komadu.

DOKUMENAT PROŠLOSTI

Fran ALBREHT

Među najzanimljivije knjige koje su mi posle rata došle do ruku spada autobiografsko delo Stefana Cvajga »Svet od juče. Uspomene jednog Evropljanina«¹). Knjiga je izašla tek posle autorove smrti, najpre još za vreme okupacije a posle i kod Berman-Fišera u Beču. Kao što je poznato, Stefan Cvajg je u izgnanstvu u Južnoj Americi godine 1944 izvršio samoubistva i tako sledovao tragični primer Ernesta Tolera i mnogih drugih svojih vršnjaka, saplemenika i kolega. Ova je smrt ipak morala jako iznenaditi i začuditi svakoga ko je poznavao Stefana Cvajga i njegov rad. Šta li je ovog ozbiljnog i trezvenog, inteligentnog, pa i dalekovidog, obazrivog i razboritog književnika bacilo u takvo očajanje da prekrši životni red i zakon? Da li je doista 1944 godine mogao i pomisliti da će pobediti Hitler? Ili mu je, možda, strašna tragedija Jevreja tako duboko pomutila i potres'a njegov živčani sistem i sav njegov idejni svet? Ili pak mučna svest beskućništva, večite iskorenjenosti i udaljenosti od njegovog dragog Beča i Salcburga, osobito kad je video da se i u zapadnoj hemisferi, u »demokratskoj« Americi, uprkos demokratskih gesala pod kojima se tobože vodio rat protiv fašizma, podižu mračne porobljivačke sile novog fašizma, koje bi mogle, uprkos Hitlerovom porazu, zagospodariti svetom? Da je dakle došao neizbežni kraj starog sveta, n j e g o v o g sveta građansko-individualne slobode u kojoj je odrasla i bila odgajena njegova generacija? Sve je to, a i mnogo čega drugog, moglo prouzrokovati i ubrzati samovoljni kraj Cvajgovog života. Na mnoga gore postavljena pitanja nam odgovara sam Cvajg u svom životnom obračunu, u »Svetu od juče«.

U periodu 1925—1938, sve do Hitlerovog upada u Austriju, Stefan Cvajg je, prema statistici Intelektualne kooperacije ženevskog Društva naroda, bio neko vreme najviše prevođen i prema tome najviše čitani pisac na svetu. Njegov književni rad je bio veoma bogat i raznovrstan i prostirao se na sve panoge govorne umetnosti: od publicistike, kritike, esejistike i prevodne umetnosti do lirike, romana, novele i drame. Naročito je postao popularan trilogijom »Građevinari sveta« (»Baumeister der Welt«), koju je napisao prvih godina posle Prvog svetskog rata. Svaka knjiga ove trilogije obuhvata po tri monografije i portreta, i to: prva, »Tri majstora«, portrete Balzaka, Dikensa i Dostojevsog, druga, »Borba s demonom«, monografije Hederlina, Klajsta i Niče-a, i treća, »Pesnici svoga života«, portrete Kazanove, Stendala i Tolstoja. Ovim monografijama je Cvajg stvorio novi rod esejistike time što u zanimljivo raščlanjivanje ideja, osećanja i života, na veoma očaravajući i lako razumljiv način upliće beletrističke elemente svoje pripovedačke i dramske umetnosti, unutrašnju jedrinu i dramatičnu gradaciju i napetost. Otuda je razumljivo što je ova Cvajgova esejistička umetnost imala svoga čara za najšire krugove, kao i njegova sledeća knjiga portreta »Lečenje duhom« (»Die Heilung durch den Geist«) koja se bavi Mesmerom, Edi Bek rovom i Frojdom, i kao niz biografskih romana u kojima se obrađuju za široke mase zanimljive istoriske pojave, kao što su figura najvećeg političkog kameleona, čuvenog Napoleonovog ministra, Fušea, Marije Antoanete, Marije Stjuart i pesnikinje Marseline Valmor-Debord. Isto tako se i Cvajgove zbirke novela odlikuju svojom zanimljivom sadržinom kao odličnim umetničkim pripovedanjem. Naročito su mu poznate knjige »Prvi doživljaj«, »Amok« i »Zabuna osećanja«. U tim novelama je Cvajgova umetnost dostigla svoj vrhunac. Sem toga se vrlo rano okušao i na dramskom polju, ma da sa svojim dramskim prvencima nije imao sreće. Kako sam pripoveda, čudnim slučajem su mu, baš pred izvođenje, pomrli nosioci glavnih uloga iz njegove drame, i to tri najveća nemačka pozorišna umetnika: Matkovski, Jozef Kajnc i Mojsi. Prva njegova prikazana drama »Terzit« prikazuje ovog klasično ružnog junaka sa njegove tragične strane. Za vreme Prvog svetskog rata je opštu pažnju pobudila njegova drama »Jeremije«, koja se odlikuje svojim stavom protiv rata i koja je za vreme Prvog svetskog rata prikazana u Cirihu. Cvajgove docnije drame »Siromahovo jagnje« i duhovita prerada Ben Džonsonove komedije »Volopone« igrane su na svim svetskim pozornicama. Nesumnjivo je, dakle, da autobiografsko delo književnika sa takvom resonancom ima značaj dokumentarnog svedočanstva.

Kao što se i po naslovu poslednjeg Cvajgovog dela vidi, knjiga nije autobiografija u običnom smislu reči, već obuhvata mnogo više. Književnik Cvajg je bio suviše pametan da ne bi znao, da život pojedinca sam za sebe ne pretstavlja ništa, već jedino ukoliko je produktivan i povezan sa zajednicom. Zato se i poslednje Cvajgovo delo odlikuje istom noblesom, istom unutrašnjom jasnošću i poštenjem, i istom esejističkom analitičnošću koje odlikuju i najbolje njegove knjige. Zato i ovo njegovo poslednje delo prelazi uzani okvir malo značajnog privatnog sveta i razvijen u široku plastičku sliku doba i vremena, u analiziranje cele generacije. Kao takva, knjiga je zanimljiva i za jugoslovenskog čitaoca, jer su se sve »moderne« struje u našim literaturama vaspitavale i napajale onim osećajnim i idejnim fluidom, koji je, naročito pred Prvi svetski rat, dolazio iz evropskih metropola Beč—Berlin—Pariz. To je bila svest neograničene građansko-individualne slobode, duh dosta maglovitog kosmopolitizma, ponosito osećanje međusobne povezanosti i sudbinske pripadnosti stvaralačkih duhova svih naroda, (jedna glava Cvajgove knjige nosi naslov »Borba za duhovno bratstvo«) i preko njih slobodne »nadnacionalne«, a valjda i »nadsocialne« povezanosti tih naroda samih. Razume se da je to bio samo san, sama utvara i utopija, koja se mogla držati i jačati samo dok je u Evropi vladalo zatišje od nekoliko decenija. To zatišje, taj prividni mir koji je ležao na površini Evrope poput neprozirne skrame na prljavoj mlaki, zaveo je čak i najtalentovanije mislioce, književnike i umetnike da se zatvore u ezoterne privide svoje unutrašnjosti. I tragična krivnja mnogih od ovih ljudi leži baš u tome što su bili vaspitani i odrasli, a mnogi su i celog života ostali, strogo apolitički. Dabogme da je nekima od njih bura Prvog svetskog rata i Velika oktobarska socijalistička revolucija rasplinula utopiju njihovih mladalačkih godina te su pokušavali što dublje prodreti u zapletene društvene i nacionalne protivurečnosti i razumeti tok stvari na svetu u dijalektički-razvojnoj zakonitosti, dok su se drugi dalje predavali iluzijama neograničene individualne slobode u svetu eksploatatorskih klasa, duhu osećajnog i misaonog »nadnacionalnog« kosmopolitizma u dobu kapitalističko-imperijalističkih suprotnosti i rasnih diskriminacija, i utapljali se u privide nekakve građanske Panevrope i u stvarno malo značajnu, isključivo deklarativnu povezanost penklupske repreZentativnosti. Tragični udes Stefana Cvajga je bio baš u tom što je pripadao toj apolitičkoj grupi svoje generacije, pa i u svom poslednjem delu na više mesta ističe svoju »nepolitičnost«. I kako je u Prvom svetskom ratu Cvajgovo stanovište prema ratu, koji mrzi i odbacuje, kao i u pogledu njegovog ishoda i opravdanosti, izuzetno od skoro svih ostalih nemačkih književnika, bilo jedino pravilno i dale-

Stefan Cvajd

kovidno, tako se čitalac mora čuditi njegovom nerazumevanju i nepredviđanju daljeg razvoja i raspleta događaja u Nemačkoj, Austriji i celom svetu. To dokazuje kako je svaki duh, makar kako bio pronicljiv, misaono i osećajno suptilan i napredan, kakav je nesumnjivo bio Cvajg, iznutra slabašan i razoružan kad ne poznaje, ne razume i ne uvažava onu dijalektiku razvoja čije su zakone pronašli Marks i Engels, a za njima Lenjin. Za najveći dio Cvajgove generacije bilo je sudbonosno to što je živela nekim ezoteričkim životom, u isključivom kultu svog idejnog i umetničkog sveta, u kultu svog ničeovskog Ja, tako reći otrgnuta od društva i zajednice a prema tome i od životnih nizina, gde je život najmotoričniji i najdinamčiniji, na najvišim misaonim osećajnim vrhovima toga života.

Otuda je sasvim razumljivo što Cvajg, opisujući »idilu« Austro-ugarske monarhije Franje-Josifa, u kojoj kao da su bila uređena i rešena sva nacionalna pitanja, govori o ovoj kao o nekakvoj čvrstoj i stabilnoj nadnacionalnoj državnoj tvorevini. Posmatrana s vrha vladajućih bečko-nemačkih slojeva — Cvajg je bio sin bečkog milionara, vlasnika unosnih tekstilnih fabrika u Češkoj, — doista je mogla i izgledati takvom. Ali sa gledišta pripadnika malog, eksploatisanog i grubo odnarođavanog austrisko-slovenskog naroda, ona je stvarno bila »tamnica naroda«. I čovek se mora nasmejati čitajući sledeću Cvajgovu »konstataciju« iz doba izbijanja Prvog svetskog rada u Austriji: »Za trenutak je sve staleške, jezične, klasne i verske razlike preplavilo uskipelo osećanje bratstva«. Mora se nasmejati isto onako kako se sažaljivo smejao tiradi najvećeg tadašnjeg nemačkog liričara Rikarda Demla, kad je pisao da »češki, koruški i kranjski konji jure u boj i ržu: Nemačka, hura!«... Da, odista je neko kipuće osećanje preplavljalo svesni deo porobljenih naroda u Austriji! Ali to osećanje je bila radosna svest: Finis Austriae!

Sve te i njima slične zablude bile su skoro nužan rezultat piščevog vaspitanja, njegovog isključivog literatorstva i bečkog miljea, u kome se kao u veštačkoj bašti razvijao i širio kult umetnosti do takve mere da je prerastao i sam život. Uticaj tog nezdravog bečkog miljea se tada prenosio i na druge austriske narode. U takvoj atmosferi književnik nije ni mogao stvoriti nešto važnije i značajnije za život. Čak ni najdarovitiji od tadašnjih bečkih mladih pesnika, Hugo fon Hofmanštal, nije mogao otići dalje od svojih mnogo obećavajućih prvenčadi, kao što ni Stefan Cvajg nije mogao razumeti stanovište svog najboljeg prijatelja, francuskog književnika Leona Bazalžea koje je zauzeo prema tadašnoj Cvajgovoj literaturi o čemu sam Cvajg piše: »Poznavao je moje pesme i prozu u prevodima Anria Gilboa (koji je docnije u Prvom svetskom ratu kao Lenjinov prijatelj igrao značajnu ulogu), i iskreno ih i oštro otklanjao. Nemilosrdno ih je napadao, jer tobože sve to nema nikakve veze sa stvarnošću, da je to ezoterička literatura (koju je strašno mrzeo) i ljuti ga što sam to pisao baš ja...«

Strastveni pristalica individualne čovekove slobode koja je vladala u Cvajgovoj mladosti do Prvog svetskog rata u Austriji i čitavoj Evropi, — a ustvari je, razume se, ta sloboda bila isključivo vlasništvo odabranika i privilegisanih naroda i klasa, što Cvajg verovatno nije ni primećivao, — on ni u svom pretsmrtnom delu ne može sakriti svoju duboko setnu nostalgiju za prošlošću. No izgleda da on i u ograničavanju slobode eksploatisanja u sovjetskom sistemu vidi jednako zlo kao i u istinski brutalnom i varvarskom uskraćivanju čovečjih sloboda u fašističkom »poretku«. On piše: »Ni Rusi, ni Nemci, ni Španci više ne znadu koliko im je slobode i radosti isisao iz mozga njihove najdublje unutrašnjosti taj bezdušno nezajažljivi bauk-»država . Svi narodi osećaju samo to da nad njihovim životom široko i tesno visi tuđa senka. A mi koji smo još poznavali svet individualne slobode, mi znamo i možemo posvedočiti da se Evropa nekada bezbrižno radovala svojoj kaleodoskopski šarenoj igri. I mi se grozimo kad vidimo kako je naš svet zbog svog samoubilačkog besnila postao sasvim zasenčen i mračan, porobljen i u tamnicu bačen«...

Problem individualne čovekove slobode i problem izgradnje novog života i novog sveta! Ne znam da li je Cvajg sebi kada postavljao pitanje rešavanja ova dva problema. Da ga je postavljao verovatno bi morao uvideti da se novi svet i novi život ne može izgraditi jednostavno kao nastavak starog. Formirati novog čoveka znači zatreti u njemu sve ono što se staro i negativno natažožilo kao nasleđe starog sveta koji izumire. Svakako je taj prelaz iz staroga u novo dugotrajan i zahteva mnogo žrtava. Jedna od tih žrtava jeste i ograničavanje mnogih ličnih sloboda, mnogih dobrovoljnih i nedobrovoljnih odricanja. To Stefan Cvajg, ma da napredan književnik, i njegova generacija nisu mogli shvatiti pa ni priznati. Njima je iznad svega bio kult ličnog Ja i s njim povezane lične slobode. Iz tog istog razloga je i Andre Žid po svome povratku iz Sovjetskog Saveza napisao svoj poznati paskvil. Stefan Cvajg takav paskvil nije napisao. U Sovjetskom Savezu je bio 1928 godine prilikom proslave stogodišnjice rođena Lava Tolstoja. Svoje utiske i doživljaje u Sovjetskom Savezu, u kome je proveo četrnaest dana, opisao je pod karakterističnim naslovom »Sunčani zaton«. Razume se da ga je život u Sovjetskom Savezu svega prožeo. Živeo je u stalnom zanosu. Naročito su ga zadivljavali sovjetski ljudi. Poneke stvari su njegovom razmaženom zapadnjačkom ukusu izgledale naivne, a neke su ga čak i odbijale. Ipak on sam priznaje: »Moram priznati da sam u izvesnim trenucima i sam dolazio do toga da postanem himničan i da se oduševim kod tog oduševljenja. Što nisam podlegao tom očaravajućem opoju, imam da zahvalim svojoj unutrašnjoj moći, a još više nekom neznancu, čije ime ne znam niti ću ga ikad saznati«. Taj mu je »neznanac«, po svoj prilici neki student, kod neke svečanosti prilikom opšteg pozdravljanja i grljenja gurnuo u džep pismo na francuskom jeziku u kome ga je upozoravao da gleda i vidi samo to što mu pokazuju, da sluša i veruje samo to što mu pripovedaju i govore, jer da ne smeju govoriti ono što misle, te da i njega posmatraju i prate na svakom koraku, zato nek to pismo ne pocepa već neka ga spali... I to pismo je bilo dovoljno ne samo da ne postane »himničan« i da se ne »oduševi«, nego je očigledno bilo i uzrok što ga »ruski eksperimenat« nije prožeo verom u uspeh epohalnih napora sovjetskih ljudi, ma da on to sam izričito ne kaže. Iz Sovjetskog Saveza se vratio »rascepljen«. Zato nije ni napisao paskvila kao Žid, već je ćutao. Sam kaže da je napisao samo nekoliko kraćih članaka. Baš ta rascepljivost, ta skepsa je suviše karakteristična za mnoge značajne i napredne ljude Cvajgovog kova i generacije, kojima je kult lične slobode diktirao njihovu apolitičnost, smućavao im pogled na najvažnije i najsudbonosnije događaje u svetu i onemogućavao im doslednu političku orijentaciju. Usled toga su mnogi od njih u trenutku kad je došlo do sudbonosne odluke izgubili tlo pod nogama i nestalo im je daha. Među njima je bio i Cvajg.

Među najzanimljivije odeljke u ovoj knjizi uspomena spadaju oni u kojima Cvajg ocrtava portrete značajnih evropskih savremenika. Autor majstorskih karakteristika u »Građevinarima sveta«, karakterističar Fušea, Marije Antoanete, Marije Stjuart i drugih biografskih romana, postiže i ovde svoje umetničko majstorstvo. S mladalačkim divljenjem crta portret svog nešto starijeg druga Huga fon Hofmanštala koji je već kao petnaestogodišnji dečko pisao stvari pune umetničkog savršenstva i životne zrelosti. A kako suptilnim tonovima je naslikan eterički lik pesnika Rajnera Marije Rilkea, autora lirske poeme »Spev o ljubavi i smrti«! Srdačnom iskrenošću je opisana čista čovečnost Romena Rolana, kome je Cvajg još ranije posvetio opširnu studiju. Kiparskim zamahom je isklesana figura i stvaralačka zanesenost Rodenova. Kongenijalnim razumevanjem je izrađen portret pesnika himni Verhavena, koga je Cvajg majstorski prevodio, i mračnog Džemsa Džojsa, dok je oštrom kritičnošću pretresen manje značajni Gilbo, koga je talas Prvog svetskog rata podigao dotle da kao urednik lista »Demain« postane Lenjinov prijatelj, zabavan je i duhovit razgovorni dvoboj između Velsa i Šoa; s velikim kritičkim pietetom je ocrtan Sigmund Frojd; svež i neposredan stoji pred nama Maksim Gorki prilikom svog prvog susreta sa sovjetskim mornarima u Sorentu. Bogata je slikovita galerija slika i likova ličnosti koje su formirale evropski literarni i idejni lik neposredne prošlosti a neke ukazivale i na budućnost. Zato je Cvajgovo poslednje delo istinski dokumenat prošlosti, izvor koji zaslužuje da se prouči. Taj dokumenat je slikoviti mozaik doživljaja i ličnosti, na čijoj se pozadini ogleda neverovatno avetinjska tragedija jevrejskog roda u prošlosti.

¹) Stefan Zweig: Die Welt von gestern. Erinnerungen eines Europaers. 1948. Berman-Fischer Verlag. Wien. 584 str.

STIHOVA NEMAS

Tihonovu Nikolaju — pjesniku koji je iznevjerio sebe i svoje stihove.

I čemu riječi? Mrtvi su stihovi tvoji,
stihova nemaš — zamro je žubor česme!
Zemlja što zloba je prokle ponosna svijetom stoji
— ko da je skrene, ko da joj otme snove,
ko da joj slomi vitke jarbole ove
kad raste u ljubavi kroz muke i kroz nesne!

Stihova nemaš — ni sebe, ni sebe nemaš!
Jesi li to ti, zbilja, s praporcem zvonke laži,
sa bičem psovke... drugu što još čuva tvoje pismo
Viteže tužni, zalud ti ratna sprema:
po srcu mom, međ ljude ove ne traži
izdaju — ko jedan, ko jedan evo svi smo!

Ko jedan svi smo!... I svi smo u žaru rada,
ne stati, ne stati — što više zemlji i Titu!
Dubinom rudar, širinom bezbroj brigada
proljeće nose u boju plemenitu,
i svakim danom, i noću, pod žudnjom naših šaka
rađa se zemlja snovâ i diže do oblaka.

A ti? S daleka gudiš turobno, pustousto,
skakućeš s fraze na frazu — slomljena su tvoja
Teško je breme, ružan si klevetnik, sust'o —
ljuta se guja oko tvog srca svila.
Zalud ti riječi-psovke, usahla je u tebe vjera —
s gađenjem, s prezirom slušam škripu sipljivog pera.

Stihova nemaš... Žar laž da bude pjesma?
Gaženje sebe? I srca? Slom časti? I gore, i gore!
Puste su riječi tvoje i laž je tvoja svjesna:
— zasipa, zasipa pijeskom pjesama žive izvore;
o kako je kužno, i stidno, kad sebe pljuješ, evo,
i pucaš u svoje pjesme koje si do juče pjev'o,
o nama pjev'o, o borbi, nad našim klikt'o životom
i našim gorio ognjem, gorio Fenerjotom!

A sada? Mrtve su riječi, prazno je srce tvoje,
ljubavi nema, poštenja nema — zveče prapore
Psuješ li druga što čuva tvoje pismo?
Viteže tužni, šta je to s tobom? Što je
glas tvoj promuko?..
— Međ ljude ove ne traži
izdaju — ko jedan, ko jedan danas svi smo!..

Duško KOSTIĆ

PREDRATNI ČASOPIS „NAŠ ŽIVOT"

(Donosimo poglavlje »Omladinske edicije« iz rukopisa »Omladinski pokret u Vojvodini između dva rata«).

Prvi broj »Našeg života« pojavio se 20 novembra 1936. Iako je osnovan sa jednom namerom da bude glasilo Omladinskog pokreta i sa iskrenom željom da njegov ton ne izazove reakciju cenzure i time brzo zabranjivanje, prvi brojevi, naročito prva tri broja, imaju ne samo određen i izrazit negativan stav prema fašizmu i ratu, nego i vrlo oštar ton. Pod utiskom upada fašističke Italije u Abisiniju, 1935, i frankističke pobune protiv demokratske vlade u Španiji 1936; sva svetska demokratska javnost bila je vrlo uzbuđena, a i u našem narodu je bilo ogromno ogorčenje prema potpaljivačima rata. I kod nas se, na inicijativu Komunističke partije, razvila živa propaganda za stvar mira i za odašiljanje dobrovoljaca u Španiju. I pored ogromnih prepreka iz Jugoslavije je otišlo u Španiju oko 1.200 jugoslovenskih boraca koji su »sačinjavali ono jezgro internacionalne brigade koja je u najkritičnijim časovima umarširala u Madrid da pomogne zaustaviti Frankove bande pred m dridskim zidovima« (Tito). Za tadašnje raspoloženje prema demokratskoj španskoj vladi karakteristični su i slučajevi pokušaja omladine, pa čak i dece, — kao na primer onaj trinaestogodišnjeg Jovana Aradanina iz Perleza, — da odu u Španiju i da se bore na strani vladinih trupa. U takvim prilikama i »Naš život« je razvio živu aktivnost za stvar španske demokratije. U prva tri broja cela jedna strana posvećivana je borbi španskog naroda protiv fašizma, i nosila je krupan opšti naslov — Španija. U prvom, načelnom članku na strani posvećenoj Španiji, objavljenom pod naslovom »Borba između fašizma i demokratije«, rečeno je na završetku:

> U svojim simpatijama prema borbi španskog naroda za slobodu ostala je vojvođanska omladina verna nasledstvu neumornog Svetozara Miletića, koji je u XIX veku pratio sa velikim simpatijama borbu španskog naroda za slobodu. Svetozar Miletić je znao, kao što vojvođanska omladina treba danas da zna, da se prijatelji napretka i slobode moraju uzajamno pomagati i da u svetu postoji uvek jedan neprijatelj, koji ne poznaje granica.
>
> Taj neprijatelj se danas zove fašizam.

U drugom broju je bilo nekoliko kraćih članaka (jedan od Nemanje Novakovića) sa podacima o društvenim odnosima do pobede vlade Narodnog fronta, učešću Nemačke i Italije u ratu na strani Franka i dr. U trećem broju je objavljen članak Nikole Petrovića »Španija u plamenu« u kome je dat bilans polugodišnjeg građanskog rata. Osim toga donesena je i beleška o omladincu Mirku Seksu, učeniku sedmog razreda banjalučke gimnazije, koji se ilegalno prebacio u Španiju gde je pao u ruke frankističke vojske koja ga je streljala zbog pokušaja bekstva u Madrid.

U istom broju je objavljen crtež Đurđa Todorovića »Na bodljikavim žicama«, koji je ilustrovao strahote rata. U drugom broju je saopštenje o održavanju Svetskog sabora za mir u Brislu, koji se održao u isto vreme kada i Svetski omladinski kongres za mir, i objavljen apel seljacima i seljačkim organizacijama, upućen od strane Agrarne konferencije Sabora. Treći broj je doneo »Apel omladini Srbije i Vojvodine«, upućen od Sekretarijata Svetskog kongresa za mir u Beogradu. Pored toga, u sva tri broja objavljen je i čitav niz članaka, beležaka, vesti o fašizmu i protiv njegove razorne delatnosti, a svi ostali članci, počev od vesti o osnivanju Omladinskog pokreta pa do »Razgovora sa Mocom iz Sefkerina« bili su prožeti antifašističkom i antiratnom sadržinom.

Od trećeg broja poboljšala se i tehnička oprema. List se štampao na vrlo dobroj hartiji, a dobio je i novo zaglavlje, koje je izradio Vojislav Midić, i koje je ostalo do kraja. Sem toga, na prvoj strani objavljen je linorez Đorđa Andrejevića Kuna (Seljak, iz ciklusa »Krvavo zlato«), što je listu dalo skoro svečani izgled.

Od četvrtog broja karakter lista se menja. Uredništvo je dotle već bilo primilo veliki broj pisama u kojima su bile primedbe i predlozi u pogledu uređivanja; na rasp isanu anketu »Šta želite da se piše u Našem životu«, stigao je veći broj odgovora (tri su objavljena: Z. Novice, Miloja Čiplića i Svetozara Markovića) iz kojih su se takođe mogli izvesti izvesni korisni zaključci o budućem pravcu i sadržini lista. Iz svih ovih dopisa, — iako se u njima pozdravljala kako pojava lista, tako i njegov odlučan antifašistički stav, — izbijala je bojazan da će zbog tona većine članaka list imati tešku sudbinu, pa možda biti i zabranjen ;s druge strane, smatralo se da bi trebalo više pažnje posvetiti životu omladine, iznoseći primere iz svakidašnjeg života ili koristeći se u pisanju takvim primerima, a manje ići u opšte političke probleme; naročito izbegavati frazeologiju i rečnik sa političkih zborova i manifestacija. Ove primedbe su imale vrlo veliki značaj za izdizanje mladog uredništva. Od četvrtog broja, pored ustaljene rubrike »Omladinski pok ret«, uvode se nove, kao što su: »Problemi sela«, »Politička tribina«, »Dopisi«, »Kroz škole«, »Radnička strana«, »Sport«, »Književna strana«. Iako su od sedmog broja ukinute sve rubrike sem za omladinski pokret i književnost, i dalje su donošeni prilozi o istim problemima kao i dok su postojale rubrike.

Književna strana je počela reportažom »Žito je rodilo...« Ilije Marjanovića (pseudonimox Vojislava Midića) i, takođe reportažom, Blagoja Spasojevića (ustvari Spase Blagojevića) »Bikend«. Od petog broja književna strana je podignuta na zaista književnu visinu, i takva će ostati, uglavnom, do kraja. U ovom broju je objavljena pripovetka Jovana Popovića »Moj zavičaj« i pesma Mila Nikolića (pseudonim Milovana Đilasa) »Priča«. Kasnije su se javljali i drugi saradnici, — Čedomir Minderović, Tanasije Mladenović, Bogdan Čiplić, Junus Međedović, Stanislav Bajić, Miloje Čiplić, Dejan Brankov, Žarko Vasiljević, Krešimir Georgijević, Mladen Leskovac, Vitomir Jovanović (Viktor Rozencvajg). Kao što se vidi, uz pisce koji su već bili stekli izvesno ime u našoj naprednoj književnosti, — a neki od njih su već tada pretstavljali njen najveći domet, — počeli su da se javljaju i mlađi i najmlađi, koji su u »Našem životu« prvi put okušali svoje književne snage.

U ovom periodu »Naš život« je posvetio veliku pažnju Svetskoj izložbi u Parizu, otvorenoj krajem juna 1937 godine. U okviru Izložbe sazvan je za 15 avgust Svetski omladinski kongres, na koji je iz Jugoslavije otišlo oko šezdeset omladinaca, od kojih deset iz Vojvodine (Sonja Marinković, Slobodan Bajić, Vera Guculja i drugi). Na Kongresu, koji je imao protivratni karakter i karakter mobilisanja omladine za odbranu mira, delegacija Jugoslavije položila je zakletvu da će se boriti za mir i za mobilisanje omladine u toj borbi. Zakletva glasi:

> Danas, kada omladina pada na bojnim poljima, — mi, omladina Jugoslavije zaklinjemo se da ćemo svu našu snagu staviti u odbranu mira, slobode i prava mladog pokolenja!
>
> zaklinjemo se: da ćemo braniti slobodan razvitak svakoga naroda u poštovanju njegovog prava i međunarodne pravde;
>
> zaklinjemo se: da ćemo širiti duh bratstva i saradnje među omladinom svih naroda;
>
> zaklinjemo se: da ćemo ujediniti omladinu svoga naroda i da ćemo raditi na tome, da ujedinimo omladinu svih zemalja bez razlike na opredeljenje mišljenje ili rasu, u redove Pokreta svetskog omladinskog kongresa.

»Naš život« je još u svom osmom broju doneo poziv za učešće omladine na Omladinskom kongresu u Parizu, a u nekoliko kasnijih brojeva (10, 11 i 12) doneo je opširan prikaz Pariske izložbe i naročito Svetskog sabora za mir iz pera Feđe Lazareva (F. Kisaličkog) pod naslovom »Pismo iz Pariza«. Na Pariskoj izložbi, u Omladinskom odeljenju, bila je izložena i vojvođanska omladinska štampa, »Naš život« i »Naša knjižnica«.

I nova serija »Našeg života«, pod uredništvom Branka Bajića, počela je člankom u odbranu mira, povodom godišnji e završetka svetskog rata. Uvodnik »Sve za mir!« napisao je novi urednik, završivši ga rečima:

> Na dan tužne 19-te godišnjice završetka rata, vojvođanska omladina može samo da ponovi zavet koji je dala ostalo j omladini sveta: ostvarićemo jedinstvo mladih, da bismo spasli mir i osigurali srećniju budućnost omladine.

Branko Bajić je razvio list u tri pravca: upoznavao omladinu sa naprednim tradicijama naše političke istorije donoseći citate i odlomke iz govora Svetozara Miletića i Vladimira Jovanovića; produbljivanjem saradnje sa starijim kulturnim radnicima Vojvodine donoseći češće njihove članke (Vasa Stajić, d-r Milan Petrović, Svetislav Marodić i drugi) i mišljenja po raznim pitanjima; i, najzad, naročito posle raspuštanja Omladinskog pokreta, prikazivanjem života i rada omladine u najraznovrsnijim manifestacijama njenog života, od političkih i ekonomskih akcija, do izleta, letovanja i drugih oblika života, rada i zabavljanja.

Od novih saradnika javljaju se: Stanislav Bajić, koji je tada već sasvim bio prišao Pokretu, Dejan Janković, Bogdan Šuput, Stojan Jakšić, Mladen Leskovac, Milorad Milić, Aleksandar Vučo, d-r Stojan Dedić, Jovan Putnik i mnogi drugi. Izuzevši nekoliko starijih književnika i kulturnih radnika (Vučo, Leskovac, Jakšić, Dedić) — svi ostali, a njih je bio vrlo veliki broj, — bili su iz redova omladine. Neki od njih su davali uspele književne, publističke i umetničke priloge (Stanislav Bajić, Dejan Brankov, Bogdan Šuput i drugi); ostali su svojim informativnim članicima, vestima i beleškama davali listu vrlo raznovrstan i živ vid. No pored novih, kičmu lista su davali, — što je sasvim razumljivo, — stari saradnici, koji su još od prvih brojeva pomagali list svojim prilozima.

Maja 1938 izišla je iz štampe knjiga »Odabrane pesme srpskih pesnika iz Vojvodine« kao prva knjiga biblioteke »Naš život«. Ovu knjigu je zamislio i počeo uređivati Ž. Milisavac (odabrao pesme Zmaja i Jakšića), a nastavio i konačno dovršio Branko Bajić. U njoj su štampane pesme Zmaja, Đure Jakšića, Milete Jakšića, Veljka Petrovića, Proke Jovkića, Dušana Vasiljeva, Jovana Popovića, Žarka Vasiljevića, Mladena Leskovca, Stevana Tomića i Bogdana Ćiplića. Kroz ovu knjigu htelo se ukazati na razvojnu liniju naše poezije od Zmaja do najnovijih dana i njene napredne i slobodarske težnje, što je naglašeno više u predgovoru nego u izboru pesama:

> Pesme vojvođanskih pesnika poslužiće savremenim najmlađim generacijama kao primeri »čojstva i junaštva« kao izvor na kome će crpeti znanje, snagu i istrajnost za plemenitu borbu za očuvanje kulturnih tekovina prošlosti i ostvarenje humanističkih i slobodarskih ideala ranijih generacija.
>
> Ove pesme, poredane u ovakvom nizu reči će, verovatno, mnogo više nego inače. One će mnoge od nas nagnati na razmišljanje, i dovesti do vrlo zanimljivih i značajnih zaključaka. Jer one pretstavljaju donekle i našu najnoviju istoriju.

Knjiga je posvećena »Vasi Stajiću borcu za slobodu i demokratiju« prilikom njegovog šezdesetog rođendana a kao moto nosi Zmajeve stihove posvećene Dositeju:

> Dositeje nije umro,
> Ne umire ta visina,
> Dositeje s'pomladio,
> Pak se zove o m l a d i n a.

Poslednji broj »Našeg života« izašao je u oktobru 1938, navršivši dve godine. U ovom, poslednjem, broju bila je na naslovnoj strani slika T. G. Masarika povodom godišnjice smrti, informativan pregled političkih događaja u proteklom mesecu, pripovetka I. Katića (Č. Minderovića) »Povratak«, pesma Žarka Vasiljevića »Ko će imenom zvati ubicu Pavla«, pregled časopisa, nekoliok članaka o studentskim i omladinskim letovalištima, izveštaj o radu »Kulture«, dopisi omladinaca o »Našem životu« i još nekoliko sitnijih stvari. Ovo je jedan od možda najmanje »političkih« brojeva izašlih u toku dve godine, pa ipak je zabranjen.

Posle ukidanja »Našeg života« pokrenuta je u Subotici »Naša mladost« kao organski nastavak »Našeg života«, ali je i ovaj omladinski list posle dva broja morao prestati izlaziti. Od tada omladina u Vojvodini nije više imala svoga organa, nego je razvila živu saradnju u listovima i časopisima koji su tada izlazili u Vojvodini, bilo kao organi Matice srpske ili Vojvođanskog fronta.

Živan MILISAVAC

„OŠIŠANI JEŽ" I NAPREDNA MISAO

Milan ĐOKOVIĆ

Uoči Drugog svetskog rata režim cenzure je, i inače nesnošljiv, bio jako pooštren. Cenzor je svuda osećao busije, svaki red merio na apotekarskim terazijama, uvek bio sklon da otkrije nezgodnu aluziju i, bilo zbog svojih ličnih uverenja bilo zato što nije voleo da gubi san, strigao čak i tamo gde je bez striženja bilo golo, vadio zube, ponekad, i bezubnim ustima. Logika cenzure, koja je imala određene ciljeve da štiti poredak od udarca s leva i da izdašno pomaže orijentaciju na desno, pretvarala se, ponekad, u apsurd. Jedan cenzor je, tako, iskasapio sopstveni članak napisan za dnevni list, jer mu se učinilo da je samom sebi, iz neobazrivosti, pogledao kroz prste. Jedini neprikosnoveni autoritet za cenzora bila je agencija DNB, a najveće strašilo za njega bilo je sve što, makar i iz najbeskrajnije daljine, miriše na pohvalu ideja, poretka i ljudi Sovjetskog Saveza. Ugušena sloboda štampe je već odavno prestala da daje i poslednje znake života. Oni dnevni listovi koji nisu bili neposredni organi vlade pokušavali su, kašto, da veštom taktikom spasu od makaza poneku vest, kako bi time podigli svoj ugled. Istina o događajima u svetu mogla se naći samo u ilegalnoj komunističkoj štampi i u štampi koje je izlazila prkoseći zabranama.

Zaista, ugled »Ošišanog ježa« bio je u to vreme znatan. Njegovi saradnici, pisci tekstova i karikaturisti, umeli su, često, da otkriju suštinu zbivanja u našoj zemlji i u svetu i da nađu duhovit način kojim će je prikazati. Ezopovski jezik u »Ježevom« humoru istančavao se u svakodnevnoj borbi. Karikatura je, u mnogo prilika, sakrivala svoju bodlju u malom detalju slike koji se nije mogao da zapazi odjedanput, »golim okom«. Čitalac se navikavao da traga za satiričkim smislom. Dešavalo se da njegova mašta nađe tendenciju i onde gde tendencije nije bilo. Aktivizirana čitaočeva pažnja i njegovo veliko poverenje pripisivali su »Ježu«, zato, ponekad, u zaslugu i žaoke koje su bile plod aktivne saradnje publike kao tumača teksta i slike. U »Ošišanom ježu« se tada razvio i jedan poseban vid postizanja satiričkih efekata. Reč je o pronicljivosti i veštini njegovih tehničkih urednika. Cenzor je, na primer, stavio parafe ispod slika i tekstova. Kombinacijom ovih odobrenih slika i tekstova na prelomu tehnički urednici bi, često, otišli dalje i postigli daleko više nego što se otprve mislilo, na zadovoljstvo redakcije i zgranutost cenzure. Jedna šala sasvim lokalnog značaja, u nekakvoj bezazlenoj rubrici s naslovom »Sastalo se zlo i gore da se nešto dogovore«, dobijala je sasvim drugi, veliki satirički značaj kada je ovaj naslov, odmah posle sastanka Hitlera i Musolinija, prelomljen preko čitave strane i, u stvari, sam po sebi postao komentar političkih događaja.

Pjerova ekipa karikaturista, vaspitana da reaguje politički na stvari, izradila je tada visok stil političke karikature, stil koji se mogao da meri s najboljim što je ta vrsta postizala u evropskoj humorističkoj štampi, a vrlo često premašivala tu meru, iako je radila pod, svakako, najtežim uslovima.

Koliko je linija borbenosti nailazila na simpatije u čitalačkim masama možda se najbolje dalo videti po reagovanju čitalaca na »Ježeve« političke greške i uzmicanja. A takvih grešaka i uzmicanja bilo je, naročito onda kada se situacija zaoštravala i zahtevala veliku hrabrost u istrajnosti. U takvim prilikama redakcija je iz naroda dobijala kritiku koja je svojom žestinom govorila upravo o velikoj ljubavi prema onom što je u »Ježu« bilo dotle pozitivno. Svireposću kritike odlikovala se naročito napredna studentska omladina, čiju je smelu borbu »Jež« mnogo puta popularisao i inspirisao se na njoj.

Karakter političke oštrine i doslednosti u tekstu, koliko je to od njih zavisilo, »Ošišanom ježu« su davali, pre svega, saradnici komunisti. Tumačeći liniju Partije, oni su najbolje umeli da nađu i temu i efikasan izraz koji pogađa u ona mesta gde je najviše trebalo udarati, oni su umeli da razbistravaju shvatanja, da čitaoca pravilno orijentišu i da mu ukažu ne samo na snage jasno antinarodne već i na one kamuflirane perfidnom demagogijom. Među nosiocima takve saradnje u listu isticali su se Đorđe Jovanović (poginuo 1943) Joca Jovanović (streljan 1941 g. u Skeli), a kasnije i Tasa Mladenović.

Redakcija »Ošišanog ježa« nalazila se u Novinarskom domu, gde je sad smešten Tanjug, u prizemlju, s dvorišne strane. Glavni deo rukopisa predavan je sredom. Tog dana pre podne urednički sto bio je pretrpan rukopisima. Uveče, posle 7, redakcijske prostorije su, obično, ostajale prazne. Urednik je imao da pročita, rediguje i sredi materijal po rubrikama, kako bi sve bilo spremno da se sutradan ujutru odnese u štampariju.

Đorđe Jovanović, koji je u to vreme živeo poluilegalno, dolazio je u redakciju tek posle 8 uveče, kada više nije bilo nikakvih poseta. Seo bi, otvorio svoju torbu i izvadio čitav mali svežanj tabačića otkucanih na pisaćoj mašini. Na tim stranicama nije bilo potpisa, obaveznog radi obračuna honorara, već samo šifra koju je znao Mata Glavadanović, kao šef administracije.

— Eto, pa sad šta ostane, — rekao bi i nasmešio se kroz dim svoje lule, a u tom osmehu bilo je nekog ironičnog mirenja s činjenicom da ono najbolje neće ugledati sveta.

Tako se, skoro po pravilu, i dešavalo. Cenzor je vešto lovio opasne aluzije, imao već dovoljno razvijeno osećanje za raspoloženja iz kojih one potiču i pogađao im namere, pa nemilosrdno prevlačio crvenom olovkom gde god progovori žaoka na poredak i njegove nosioce. Danas bi to bila, svakako, čitava knjiga da je neko sačuvao cenzurisane rukopise koji su spremani za jedan humoristički list, ali rađeni brižljivo, veoma oštroumno, sa strašću i darovitošću pisca koji u sve što radi unosi celoga sebe.

Jovanovićeva saradnja u »Ošišanom ježu« odlikovala se uvek idejnom sadržinom i književnom obradom. On je taj svoj posao shvatio kao ozbiljan rad, ne kao efemernu publicistiku. Njegova je želja bila da tribina »Ošišanog ježa« služi naprednoj stvari naroda, da se ugled lista održava i podiže ne golicanjem nagona za šalu, već aktivnom i upornom persiflažom negativnih strana života, ljutom i beskompromisnom satirom na protivnarodnu politiku, izdašnom pomoći običnom čoveku da se snađe u problemima svakodnevne stvarnosti i da osnaži svoju veru u perspektive i vrednost borbe naprednih društvenih snaga. Ti zadaci su, makar i delimično, ostvarivani na stranicama »Ošišanog ježa« zahvaljujući onakvim njegovim saradnicima kakav je bio Đorđe Jovanović. Oni su stvorili onaj moralni kapital koji je dao pravo da se u našoj slobodnoj domovini među prvim listovima oživi »Jež« sa zadacima prilagođenim našoj novoj stvarnosti i da nesmetano služi poštenoj samokritici i otvorenoj kritici svega što je ružno u svetskim zbivanjima.

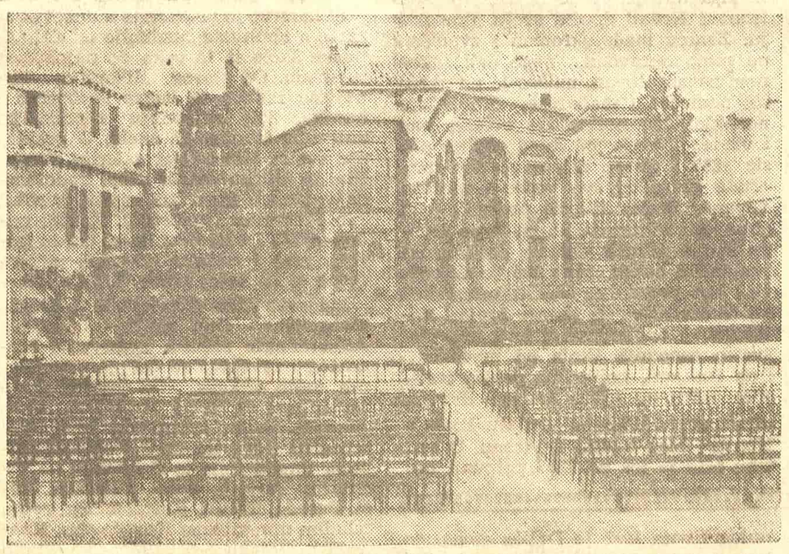

»Dundo Maroje« na letnjoj pozornici u Dubrovniku: dekor se spaja sa okolnim kućama grada

IGRA POD OTVORENIM NEBOM

Prema zabeleškama sa jedne pozorišne turneje

Milan DEDINAC

Kada je Pomet Trpeza uzleteo uz stepenice — nije se čula, pod njegovim hitrim nogama, škripa dasaka: stepenice su bile od klesanog kamena na sredini uglačane i blago udubljene od stalnog penjanja i silaženja kroz godine, kroz decenije. Nisu zaškripale, nego zazvonile kako samo kamen može da zvoni, dole, u Primorju, izložen opakim zracima sunca. Ni zidovi se nisu uzdrmali kada su se, s balkona kuće u kojoj stanuje »prva kortižana od Rima«, zakikotali Laura, Petrunjela, Popiva i Maro, izrugavajući se, na trgu pod sobom, nesrećnom ljubav niku Ugu Tudešku, pijanom od vina i ljubavi. A dolebdeli povetarac, na kome se razvijorila Laurina haljina, nije dolazio s krila ventilatora, već s morske pučine, slan i mokar, i, pošto se prvo zaklatio na katarkama bele jahte usidrene u luci i zaljuljao barke privezane uz molo, zahvatio je Laurinu brokatnu haljinu, pa se zaputio dalje u mrak da nastavi igru na brionskim travnim livadama i u granju velikog drvoreda pinija i kedrova.

Članovi Jugoslovenskog dramskog pozorišta igrali su na Brionima, u noći, početkom jula, komediju »Dundo Maroje«, »složenu po Marinu Držiću Dubrovčaninu«.

★

Iskrcali su se izjutra na ostrvo s potrebnom rekvizitom i garderobom. Ali bez dekora. A uveče, na popločanom molu, još mlakom od sunca, priredili prestavu u prirodnom »dekoru«.

Kao i na pozornicama Zagreba, Ljubljane, Maribora, Rijeke, Pule — na kojima su igrali dotada, za vreme turneje po Hrvatskoj i Sloveniji, »Dundo Maroja« u dekoru slikara Milenka Šerbana — tako su i ovde, u letnjoj noći, desno od gledalaca vodile stepenice u Laurinu kuću. Samo što je balkon bio ovde širi: prostrana terasa ukrašena vitkim čempresom i zasvođena visoko noćnim nebom sa upaljenim zvezdama. Ispod terase, primorski kameni volat, dubok i mračan kao tunel, zamenjivao je centralnu ulicu sa Šerbanovog dekora, koju je scenograf zamislio u »prospettivi« — s kućama što se smanjuju ka dnu pozornice — prema starinskim skicama Serlija Paladija, renesansnih graditelja pozorišta i pozorišnih dekora.

S desne strane od gledalaca — »oštarija«. Oštarija s prizemljem i s balkonom na spratu. I to prava oštarija, jer se u njoj preko celog dana točilo piće, izdavala hrana, jelo i pilo, a za pretstavu jedna od njenih odaja, najveća bila je pretvorena u garderobu

Do prestave tekao je tu — na usijanom keju, između osunčanih kuća, na stepenicama, na terasi, u senci volata i pred kavanom svakidašnji život... Neke su se žene glasno dovikivale čitavo jutro, a jedna, sa žutom maramom na crnoj kosi, prostirala je na terasi kavansko rublje. Iz oštarije dopirala je lupa posuđa. Dečaci, opaljeni od sunca i od vetra, samo u gaćicama za kupanje, igrali su se na molu uz paklenu viku, dok je jedan od njih, sav u suzama, bespomoćno plakao. U oštroj senci kuća, na klupi, mornar je čitao »Borbu«...

I sutradan, po odlasku pozorišne trupe, slika mola nije se mnogo izmenila... Mornara više nije bilo: svakako je otplovio na kopno. U oštariji gotovio se ručak. Kelneri su postavljali stolove i možda se prisećali minule noći kada su reditelji Stupica i glumci, u toku dva i po sata igre pod ozvezdanim nebom, pretvorili njihov molo u nasmejanu dubrovačku noć od pre četiri stoleća, u jednu od onih pokladnih noći koje se nekada u Dubrovniku nisu mogle »puštat proć bez kojegodi feste ili lijepe ili grube«.

»Pozornica« svakako nije mnogo ličila na Rim šesnaestog veka: kuće bez vekovne patine, bez daha prošlosti, bez duha Renesanse. Ali, ukrašena zelenilom — granjem borova, čempresa, bokorima ruzmarina, mirte i drugog primorskog rastinja, koje je, tek uzabrano, zanosilo jakim mirisima — budila je atmosferu dubrovačkih pirova, raskošnih i razdraganih svadbenih svečanosti.

Prolog i reči koje upućuje ispred zavese publici, Pomet je ovoga puta govorio — jer zavese nije bilo — iz prave šume zelenog granja sa prosceniuma isturenog desno od gledalaca.

Naslonjen na mlado i vito deblo, na kome je svaki list treperio od povetarca u jakom snopu reflektora. Pomet je iskreno i s čežnjom maštao. Maštao je kraj lisnatih grana, u tome prirodnom, realističkom dekoru, koji su svetlost reflektora i zračenje junskog neba pretvarali u čaroban svet mašte i poezije. Za trenutak snužden, brodoloman, za trenutak ispunjen dubokom čežnjom, maštao je prepredeni i bistri Kotoranin Pomet, mladić Renesanse, o zemlji koja je bila i njemu, i njegovoj epohi i onome koji ga je pre četiri stoleća prvi put književno otelotvorio, beskrajno daleka i nedostižna, o zemlji u kojoj će um vladati a ne bezumlje, o zemlji u kojoj neće biti »imena moje i tvoje ma sve je općeno svijeh i svaki je gospodar od svega«, o zemlji u kojoj žive ljudi čije »oči uprav gledaju, i srce im se ne maškarava; srce nose prid očima, da svaki vidi njih dobre misli«.

★

Više od mesec dana do pretstave na Brionima, krstarili su članovi ove pozorišne trupe po našoj zemlji, putovali od grada do grada i upoznavali publiku, uvek drugu, uvek novu — na hiljade i hiljade gledalaca — s postignućima svoga dvogodišnjeg umetničkog rada. Upoznavali su nju sa svojim radom, ali su se i oni upoznavali s njom.

Igrali su po različitim dvoranama, ispitivali na probama i pri prvim rečima na prestavama akustiku da bi njome ovladali, opštili s publikom, tražili i izazivali njenu saradnju i, zajedno s njom, stvarali prestavu. I uvek, u svakom novom gradu — makoliko savesno bilo prostudirano i unapred utvrđeno pozorišno delo, makoliko bilo izrađeno do preciznosti — oblikovala se, u izvesnoj meri uvek nova pretstava, nova i donekle druga pod dejstvom gledalaca i u saradnji s njima, jer »gledalac može da ubije glumca, ali može i da budi njegovu stvaralačku energiju«. (Stanislavski je smatrao da svaka pretstava pomalo liči na publiku pred kojom se igra).

Umetnici Jugoslovenskog dramskog pozorišta — oni najradoznaliji među njima, oni najsvesniji i najstrasnije odani svojoj igri i pretstavi — tražili su, raščlanjivali svake večeri, po završenoj pretstavi, svoju igru i tražili izmenjeni, osobenj lik svake pretstave, suštinu i smisao promena i preobražaja koje su jedan grad i jedno veče doneli, pa zatim poredili tu pretstavu sa ranijim prikazivanjima, ispitivali uzroke takovih promena i upoređivali tanane nijanse.

A potom su, po završenom gostovanju u jednoj varoši i pre polaska za drugu, pratili tok diskusija na radnim konferencijama, na koje su dolazili u svakome gradu pozorišni trudbenici, književnici, kritičari, novinari i svi oni koji su zainteresovani za razvoj naše pozorišne umetnosti i učestvovali su živo u tim razgovorima, slušali impresije svojih drugova, glumaca i reditelja, i glasove iz publike, i sa novim, živim utiscima prelazili u druge gradove, stupali na nove pozornice, pojavljivali se pred novom, dotle nepoznatom publikom, priređivali pretstave — nikad završne, nikad završene.

Odlazili su i u fabrike. Kao što su radnici dolazili u pozorište da vide glumce na njihovom radu, tako su i glumci išli u fabrike da vide radnike na poslu: u fabrici »Rade Končar« i Tvornici papira u Zagrebu, u Litostroju, u Teznu, u jeseničkoj Železari. Na Rijeci su posmatrali, usidrene u luci ili uzdignute u dokovima, trupine brodova, od kojih su neki sasvim iznova bili sagrađeni, a mnogi su još doskora ležali ranjeni i mrtvi na dnu, u svetu morske flore i faune. Sada na njima odjekuje lupa čekića i čuje se oštro zujanje mašina za švajsovanje. Oni će uskoro zaploviti morima i okeanima s našom zvezdom i našom trobojnicom.

Ponositi i pomalo zamišljeni prolazili su umetnici kroz fabrike i gradilišta. Ponositi pred uspesima radnika, pred rastom naše industrije, pred novosagrađenim fabrikama-gorostasima, pred rodoljubivim elanom i prekaljenom svešću našeg radnog čoveka, koji tvrdo i uporno izgrađuje socijalizam u svome domu za svoje dobro i za dobro i napredak čovečanstva. A zamišljeni što su im se, pred tim gran dioznim raščenjem industrije, njihovi rezultati na planu umetnosti činili nedovoljni, suviše mali, u zastoju prema našoj savremenoj stvarnosti. Posle takvih poseta umetnici nisu mogli da se otmu od misli: kako će biti velika naša umetnost, kakve će tek obimne i dragocene plodove ona dono siti onoga dana kada umetnik bude mogao bez ove sadašnje zabrinutosti i zamišljenosti, bez izvesne čak postiđenosti, da stane rame uz rame s najboljim radnicima naše industrije, s njenim herojima rada.

S mnogostrukim utiscima stigli su članovi Jugoslovenskog dramskog pozorišta na Brione. I sa željom da, kroz puno zalaganje, unesu u igru, u umetnost ono najlepše, najplemenitije i najborbenije što nose u sebi oni su tu, na Brionima, pod zvezdama, vedro zaigrali »Dunda Maroja«, delo moćnog daha i razmaha kojim se mogu gorditi naši narodi pred čitavim svetom. Prvi put u istoriji našeg pozorišta oni su igrali bez dekora, prvi put u prirodnom »dekoru«.

Pred teškim se zadatkom nađe glumac svikao da glumi u malim gledalištima kakvo je, recimo, Jugoslovensko dramsko pozorište, kad se nenadno pred njim, dok je na sceni, otvori, kao poluosvetljena pećina, dvorana drugih, ogromnih razmera. Kako uspostaviti u takvoj dvorani — pita se on — strujanje koje glumac upućuje publici i prima ga natrag od hiljade gledalaca, od svakoga među njima, pa i od onog najudaljenijeg na poslednjem mestu?

Pred glumcima na Brionima dvorana se završavala, negde daleko na morskoj pučini a zasvođena je bila prostranim zvezdanim nebom.

— Kako svojom igrom ispuniti taj beskrajni prostor? — pitali su se glumci.

Pomoglo im je u tome uverenje, koje je raslo na putovanju, da će samo, kroz napore bez ustuka, samo uz najveće pregalaštvo moći da se smanji ona zasada još velika razdaljina koja odvaja dosadašnja naša umetnička postignuća od rezultata koje postižu naši radnici u industriji.

I pomoglo im je što su te večeri na Brionima igrali preg drugom Titom.

★

Tri prestave »Dunda Maroja« u Dubrovniku, igrane krajem jula, i one pod otvorenim nebom, značile su prilog Jugoslovenskog dramskog pozorišta proslavi Marina Držića, čiji se izuzetni lik, živopisan i koloritan, zajedljiv i trezven, vidra od čoveka — a Vidra mu je bio i nadimak — silovito javlja na razvojnoj liniji istorije književnosti naših naroda, na pragu naše svetovne dramaturgije.

»Prid Dvorom«, 1548 ili 1549, dakle ravno pre četiri stoleća, prikazana je bila prvi put u Dubrovniku »u vrime na prikład« njegova »pripovijest pastijerska« »Tirena« napisana na »slovinskom jeziku«, a štampana 1551 i to zato štampana — kako autor kaže u posveti — da, pri raznim prepisivanjima, ne bi vremenom »ostala bez nosa i ruka, razbijena i razdrta, da joj se ne bi znao ni početak ni svrha« (kakva su, na nesreću, ostala mnoga Držićeva dela, pa i »Dundo Maroje«).

Pišući svoga »Dunda« da bude prikazan ne u »pirnim danima« kao pretstava u zatvorenom prostoru i samo za »pirnike«, za vlastelu, već da se igra pod otvorenim nebom istina

MUZEJI U JUGOSLAVIJI

(Nastavak sa prve strane)

Sve to podiže duh i bodri muzejske radnike; oni osećaju da narod pravilno uvažava njihov trud kao produktivan. A sve je to plod korenite promene u gledištima i postupcima narodnih rukovodilaca, prema ovoj kategoriji posla. Na poziv Ministarstva za nauku i kulturu FNRJ dvaput su se, danima savetovali stručnjaci i rukovodioci muzeja iz cele zemlje, a u svim republikama i oblastima ne prestaje se sa sastancima, dogovorima, sa prepiskom o našoj problematici. Neprestano se traže mere da se muzejima što više omogući rad, na terenu i u ustanovama, da se zbirke dovedu u red i da se što bolje približe narodnoj pažnji i ljubavi. A opšte narodno prosvećivanje, kulturno i umetničko upućivanje, u Partiji i po Sindikatima i organizacijama, jamči da se vredni objekti neće više na terenu gubiti i kvariti kao do sada, a da će i opšta, ne samo službena, kontrola učiniti da se otsada i po muzejima savesnije i znalački vode evidencije, inventari i tehničko poslovanje.

Nisu više muzeji zimske bašte; oduvala je bura života stakla njihove izolacije i vlažni, bolesno pregrejani vazduh u njima; što je bilo krŽljavo usanulo je. Nema više pokroviteljskih ćudi od kojih zavise, povremeno, napredak, agitacije, karakter zbirki. Muzeji nisu više pero za nečijim kalpakom, oni su prisna potreba radnim masama kao što su i inteligenciji, rukotvorcima i veštacima, ljudima od knjige i umetnosti. Povezavši se s narodom, s njegovim životom, tegobama i radostima, muzeji su odahnuli, primili na sebe deo obaveza, zaduženja u opštem narodnom preporodu. Postali su živa, vaspitna, kulturna, čak i politička ustanova, ne gubeći zato svoj strogo naučni i umetnički regulativ pri ispitivanju i prikazivanju materijala. Reforma, zapravo mala intimna revolucija, u muzejima obavlja se neosetno. Prvo su naišli partizani; njihove sveže interesovanje za sva prosvetna pitanja, pobuđeno od Partije između nizova krvavih borbi, samo od sebe otvorilo je srca, umove, oči i muzejskim radnicima. Taj susret je bio presudan i putokazan. Još mnogo toga treba učiniti da muzeji, zbirke budu narodu potpuno razumljivi. Sami muzejski ljudi moraju sebe same prevaspitati da bi uspeli savremenog, radnog Jugoslovena, pomoću zbirki izloženih na osobit način, sroditi s njegovim dalekim precima, s prohujalim vekovima ljudskih borbi između tame i svetlosti, s opštim, veličanstvenim duhom čovečanstva, koje uprkos svim dižanjima i padanjima, kroz more suza i krvoliptanja, uprkos zamamljivim varkama i tragičnim razočarenjima, ipak, probija sve više u napredak.

Narodne vlasti koje su deo naroda, opunomoćeni, zaduženi narodni sinovi i kćeri, ne štede svoje potpore za sva naučna nastojanja. One za takve poslove stvaraju i nove organe, kao »Zavod za zaštitu spomenika, svrstavaju u radnu zajednicu srodne ustanove, muzeje, naučne i vaspitne institute, da uporedo i povezano istražuju, ispituju, konzervišu, proveravaju te narodu i celome svetu iznose istine - lepote naše prirode, naše prošlosti, naše sadašnjosti, naših velikih vrednosti, odlika i vrlina. One te vrednosti i vrline dosada su tako nepravedno, i zlonamerno i nesvesno, i zločinački i nespretno, bile prećutkivane, bile nepoznate često čak i nama samima.

Veljko PETROVIĆ

Praznik istarskog naroda

Ovoga meseca navršilo se šest godina otkako je, 8 septembra 1943, fašistička Italija položila oružje i kapitulirala. Taj dan, koji je značio slom italijanskog fašizma, bio je istovremeno i dan kad su naša primorska braća u Italiji, Slovenci i Hrvati prvi put, mada samo za kratko vreme, udahnuli slobodni vazduh i pošli jedinstveni u borbu.

Primorci i Istrani proslavili su šestogodišnjicu ustanka sa velikim radnim uspesima. U Pazinu je praznik ustanka pao u vreme kulturnog praznika istarskog centra i čitavog istarskog naroda — pedesetogodišnjice osnivanja prve hrvatske gimnazije u Istri i otvaranja nove moderne zgrade gimnazije i sedmoletke »Otokar Keršovani«. Iz Pazinske gimnazije izlazilo je, iz godine u godinu, sve više nacionalno svesnih i politički borbenih ljudi kakav je bio i revolucionar Otokar Keršovani, na koga budi sećanje u istarskim ljudima i njegovo ime na pročelju nove gimnazije.

Istarska gimnazija značila je za hrvatski narod Istre više od obične srednje škole i prosvetne ustanove. Deset godina posle svog osnivanja (1899) ona je bila jedina hrvatska srednja škola u Istri: za ovih deset godina u njene prostorije preneo se centar istarskog kulturnog života. Kulturno i narodno vodeća ostala je i kasnije, kad nije bila više jedina hrvatska istarska gimnazija.

Pre njenog osnivanja deca Istre, ako su htela pohađati gimnaziju, morala su da odlaze u hrvatske srednje škole van Istre, na Cres, Krk, Lošinj, u Senj, na Rijeku, u Karlovac itd. Mada je bilo u drugoj polovini prošlog stoleća u Istri već nekoliko srednjih škola, ipak se time položaj hrvatske dece nije poboljšao. Učeći u tim školama, ona su morala da se podvrgnu tuđem jezičnom pritisku, nacionalnom omalovažavanju i opasnosti da se otruju nazadnim i tuđim italijanskim i nemačkim šovinističkim duhom koji je preovlađivao u tim srednjim školama. Borba za vlastitu, hrvatsku gimnaziju, naročito se pojačala među istarskim Hrvatima posle 1867, kad su prešle škole u Austrougarskoj monarhiji naročitim zakonom iz ruke crkve pod državnu upravu. Tim zakonom istovremeno bila je deklarisana i jednakopravnost svih nenemačkih jezika sa nemačkim i time dato pravo svakom narodu da razvije svoju kulturu i prosvetu. Taj zahtev za vlastitom gimnazijom izrazio se još snažnije kad je postao borbena parola u uzburkanoj političkoj borbi istarskih Hrvata koja je nastala uskoro posle zakona o prelasku austriskih škola iz crkvenih u državne ruke. Tadašnji zastupnik istarskih Hrvata u Bečkom parlamentu, poslanik Dinko Vitezić, prvi put izabran 1872 i kasnije još dvaput, digao se u parlamentu više puta, tražeći da zakon sa hartije pređe u dejstvo i da istarski Hrvati dobiju svoju gimnaziju. Zahtev inače skroman i zvanično ne samo opravdan, nego čak zakonom zagarantovan, naišao je na gluve uši nemačke i mađarske, Slavenima nenaklonjene poslaničke većine, kao i vlade, koja je još dugo godina posle 1867 i svoga zakona o školama, ostala gluva za sve borbe i zahteve Istrana. Dinko Vitezić podigao je i utemeljio zahtev sa kojim je po nalogu svojih birača dolazio pred bečki poslanički sabor, time što je dokazivao bez prestanka kakvu besmislicu sadrži činjenica da manje brojno italijansko stanovništvo u Istri ima više svojih osnovnih škola od hrvatskog, i da Italijani, kojih ima prema statistici jedva za jednu trećinu Hrvata, imaju svoju potpunu srednju školu u Kopru i nižu realku u Piranu. U Pazinu bila je još od 1836 potpuna nemačka gimnazija, koja se 1890 preselila u Pulu. U njoj se predavao hrvatski jezik kao obavezni predmet i to samo za decu hrvatske narodnosti.

Više nego tridesetogodišnjim zahtevima u bečkom državnom i poreškom pokrajinskom parlamentu, vlada je ugodila tek 1899 kad je, 16 septembra, svečano otvoren prvi razred pazinske gimnazije.

Prva 32 maturanta izašli su iz pazinske gimnazije 1907, godinu dana kasnije otkako je otišao sa gimnazije Vladimir Nazor, koji je tu bio na službi od 1904 i pisao u to vreme svoje poznate istarske pripovesti i pesme, dela, koja jesu i koja će biti istarskim đacima pazinske gimnazije još naročito draga, jer su živa uspomena na bivšeg profesora njihove gimnazije, velikog majstora hrvatske reči.

Pazinska gimnazija je 15 godina — od 1907, već potpuna srednja škola — sve jače razvijala svoj život, slala među narod hrvatsku inteligenciju i bila izvor prosvete istarskog naroda dok, 1914, Prvi svetski rat nije omeo njen rad. Posle završetka rata, 1918, nju je među prvim kulturnim institucijama zadesila sudbina koja je čekala pod fašizmom sve što nije bilo italijansko, Italijani je zatvoriše, dozvolivši 1919, još poslednjim maturantima da polože u njoj ispit zrelosti.

Ove godine, kad pazinska gimnazija počinje 51 godinu svoga postojanja spisak njenih đaka beleži oko 700 imena. Ove školske godine izaći će iz gimnazije prvi maturanti. U njeno prvo godište doći će preko 300 nove dece, prva generacija takvih koji su sve četiri godine osnovne škole završili posle oslobođenja i koje nije ni jedan jedini čas trovao fašistički učitelj. A to će biti novi snažni borbeni odred za visok kulturni nivo našeg radnog naroda.

Lojze Krakar

Susreti u Makedoniji

Šetam u podnožju bitoljske »sahat-kule«. »Sahat-kula« je nekada svirala makedonsku pesmu »Biljana platno beleše na ohridskite izvori« i našlo se bitoljčana koji nisu poznavali stvari i zbivanja i hvalisali su se: Nemci su nam poklonili ovaj sat za sahat kulu, besplatno, ume da svira, i otsvira nam našu Biljanu po izbijanju svake četvrti... A na bregu, na golom, pustom, žutom, kao Sahara peskovitom bregu, — nalazila se nemačka tvrđava. Bilo je to groblje, groblje onih koji su poginuli još u pokušajima porobljavanja 1914—1918, u bitoljskim borbama, kada su, ko zna koji put, hteli da prošire granice svoje tlačiteljske vladavine sve do Makedonije. Grobolje žrtava imperijalizma imalo je oblik utvrde i gospodarilo je Bitoljem. Ono je, naravno, imalo i svoga čuvara, isluženog podoficira, i tom stražaru nemačkog imperijalizma na Balkanu Hitlerovski fašizam poklonio je lepu kuću za skroman i udoban stan. Fric je bio poznat u gradu, sprijateljio se i sa đacima, pisao im je domaće zadatke i pričao im je o zatvorima i tvrđavama.

Sećam se sada kako hodam u podnožju sahat-kule uskim, vijugavim istočnjačkim ulicama kao da koračam po nekom maloaziskom gradu, gradu iz filma i mašte, i čudim se i nanovo, možda stoti put, kao prvi put, susretu davnoprošlog i modernog: magarećem vodopoju u neposrednoj blizini benzinske cisterne. Bacim pogled na tablu sa nazivom ulice. Zanimaju me donašnja imena makedonskih ulica. Naglo se trgnem pri jednom imenu, a srce mi se silno skupi u bolnom grču, jer ga je to ime mnogo kosnulo:

Ulica Mite Bogoevski, to je napisano na tabli. Ništa više. I ipak osećam kako mi se vlaže oči. Ništa to, naravno, ne znači, nije nikakvo čudo, ta već odavno vučem tu srčanu manu, nije čudo da se vrhovi nekih sitnih, nepoznatih iglica zabadaju u srce i urezuju bol — i gordost. Jer zašto da krijem ono što se sakriti inače ne može, treba da priznam i ja priznajem: jako se gordim njime. Ponosim se Mitom i svima ostalima. Kao da sam predosećao, čuvar nemačkog groblja mi se vrzmao po glavi i eto. sada tu Mitovog imena, imena jednog od onih koje je uzalud pokušavao da obrlati penzionisani podoficir, pretstraža hitlerovskog fašizma u Makedoniji.

Najbolji, najhrabriji, najdarovitiji su često žrtve. Mite je mirno sedeo u klupi, slagao znanje, teoriju i već je tada stao na čelo đaka. Bilo je to divno pokolenje, pokolenje vredno divljenja, generacija đaka koja je tada dolazila do svesti, otvarala oči, providela, organizovala se i primila se borbe protiv porobljivača. Mite je živeo, govorio i pisao u školskoj klupi i izvan nje. Govorio je i otkrivao tadanju strahovitu, surovu stvarnost Jer smo tada živeli u doba Stojadinovićevog i Cvetkovićevog šurovanja sa Geringom, i velikosrpski hegemonisti išli su pod ruku sa nemačkim fašistima, a »opozicija« — makedonstvujušći ,konačari velikobugarskih apetita samo su se prividno borili protiv velikosrpskog ugnjetača, jer su stvarno i oni bili plaćenici istog Hitlera, istoga Musolinija. I svako je, bome, morao dobro da otvori oči, ako je hteo jasno da sagleda stvarnost, valjano da uspravi kičmu, primajući borbu u vremenu kada su i izbori poslanika bili popraćeni ubistvima. Krv je tekla u Velesu, u Resnu, u Kumanovu.

Mita je bio đak otvorenih očiju i jasnih pogleda, a ni ostali nisu hodali zatvorenih očiju! Imali su i kičmu, čvrstu, snažnu, pravu kičmu. Možda bi je mogli prelomiti, ali saviti — ne! Ni Mitovu kičmu, ni kičmu njegovih drugova. Desilo se, naravno, da se ponekom i prelomila kičma, kada se — lomila. Mite je pisao stihove i pripovetke. Opevao je Makedonske pečalbare, opevao je godinu 1903, Ilinden, veliki narodni i nacionalni ustanak, kratkotrajne dane Kruševske republike. Pesma se širila, naravno, ilegalno išla od ruke do ruke, ali štampana nije nikada. Možda... — danas?

Ne, ni danas nije štampana. Niko ne može da pronađe Mitove radove. Sada mi njegov drug Josif, profesor, i Ilija Spirevski, rukovodilac zadružnog saveza, njegov školski drug i učenik istovremeno, pričaju o njemu, o tome kako su tragali za njegovim spisima, no sve do danas bez uspeha. Čini im se da je Mite za vreme borbe sve svoje ilegalne spise i sve svoje pesme čuvao u šupljini nekog panja... no njegova majka, koja o tome ništa nije znala, spalila je jednom panj... Tada već ni Mita nije bilo.

Ali je njegova ilindenska pesma opšte poznata, ta ona je 1940, prilikom velike bitoljske provale, takođe igrala ulogu kao materijal protiv pesnika. No, tada je Mite uspeo, stigao je uskoro kući. I on i Ilija. Kad je izbio rat i došli su okupatori, kada se ticalo organizovanja borbe protiv njih, bili su već obojica kod kuće. U blizini Resna, u predelu Prespanskog jezera, u podnožju Peristera bio je Glavni štab. Mite i Ilija su postali opštinski službenici i pisali su isprave ilegalcima, rukovodiocima borbe. Kada su u selu postali sumnjivi, produžili su borbu u partizanskim redovima. Sve do dana, kada je u jednoj neravnoj borbi, rame uz rame sa makedonskim narodnim herojem Naumovim, poginuo i Mite.

Ilijine oči vlažno blesnuše za trenutak, jer se on tada, tek nekoliko sati ranije, odvojio od Mite, ne sluteći da ga više nikad neće videti. Zar nije ostalo ni traga od njega? Ostalo je: Ilijina skrivena suza, moje bolno ustreptalo srce, u mnoge ljude presađena njegova kičma, znanje, kultura njegova i njegova prokušana borbena spremnost, njegova vera. I ime ulice u podnožju sahat-kule. Možda, možda i to, što baš ovde, u njegovoj ulici, preko puta nekadanje policije, koja je i protiv njega organizovala špijunažu, da tu još stoji starinska knjižara, ali ne sa onim nekadanjim natpisom »Osmanlijevci«,ve ćprosto i jednostavno »Osmanli«. Da, Osmanli, a ne Osmanlijević. Jednostavno, po turski, onako kako oseća nosilac. Ne govorim ništa, ne raspitujem se. Ovo skraćeno ime govori za sebe, kazuje sve. Ovo ime — u Mitovoj ulici. I ako se nekom još nije potpuno razbistrio horizont, ako još ne shvata šta se zapravo desilo, o čemu se radi — odgovoriće mu pri daljoj šetnji jedna nova tabla, nov naziv ulice: Ulica Svetozar Vukmanović-Tempo, kao i ime bliskog trga: Ploštad Maršal Tito.

Ilija govori dalje o Mitu. I — možda pri tom i o sebi. I ostali ubacuju po koju reč. Jer sada svi oni sede oko mene. Tu je i Trajče Gruoski, sekretar bitoljskog gradskog narodnog odbora, tu su i Andon i Teni... već ih je stara velikosrpska policija namučila u svoje vreme, a velikobugarski fašisti osudili su ih na večitu robiju. A sada... ipak organizuju novi život. Tu je i Roza. Raduje se, smeje se njena crta na licu. Roza se raduje, nekada mala riđokosa Roza, koja je tada tek izašla iz pionirskih redova i predvodila rukovodstvo nad jednom grupom pionira. No posle su je zajedno sa drugovima provalili i bacili u zatvor. Sada je pak tu i pomoćnik je ministra finansija Narodne Republike Makedonije. U naručju joj ćerčica od osam meseci, sija kao novo sunce, a Roza se smeši i na nju i na nas. Na život oko sebe. Tu su oko mene svi mladi, svi oni koji su ostali u životu, od te nekadašnje silne omladine. Da, koji su ostali u životu, jer nije Mite jedini koji nije među nama. Nije tu ni Đuro, i on je zastao negde na teškom putu, na Banjici, u fabrici smrti. Tamo su ga streljali. I zaostali su još mnogi drugi. I tako, osetno se smanjio razred.

Oni koji su pre deset godina otpočeli borbu za slobodu — danas stvaraju, grade novu Makedoniju. Nekadašnji đaci koje sam susretao kod stare sahat-kule — danas su rukovodioci na položajima punim odgovornosti. Titovi kadrovi. Graditelji zemlje i nacije — graditelji socijalizma.

Peter LERINC

Kulturni život nacionalnih manjina

DOKUMENTARNI FILM O MAĐARSKOJ NACIONALNOJ MANJINI

Avala film izradio je dokumentarni film o mađarskoj nacionalnoj manjini. Filmska kamera usmerena je prepa selima u kojima živi najveći broj Mađara. U filmu su obuhvaćeni najvažniji momenti iz života mađarske nacionalne manjine kao, na primer, delenje zemlje bivših veleposednika i učešće u izgradnji zadružnih domova. Mehanizuje se poljoprivreda. Mađari ne izostaju ni u fabrikama. Vidimo Rožu Bezdanku, trostruku udarnicu, Ištvan Tolvsoja, petostrukog udarnika. Oni zajedno rade sa srpskim drugovima. Zatim se pojavljuju na platnu naslovne stranice raznorodne manjinske štampe. Narodne vlasti brinu se i o mađarskoj deci. Dvorovi veleposednika pretvoreni su u dečje domove u kojima se zajedno vaspitavaju ratna siročad, mališani Srbi, Mađari i Hrvati. U Subotici, Senti i Zrenjaninu u mađarskim gimnazijama uče mađarski omladinci i omladinke. Mađarska omladina učestvuje na izgradnji železnica, na Autoputu i na drugim radnim akcijama. Mađari imaju bogate biblioteke. Samo ove godine izdato je oko 80 knjiga naučne i umetničke sadržine na mađarskom jeziku. Mažarski pisci dobijaju nagrade od komisija za kulturu i umetnost. Mađarsko pozorište u Subotici prikazuje »Janoša Viteza« od Petefija. U dečjem pozorištu mali umetnici daju pionirima mađarske i jugoslovenske komade. U subotičkom muzeju priređena je izložba slika mađarskih umetnika. Gabor Almaši, daroviti slušalac umetničke akademije još je nedavno bio stolarski radnik. Među njegovim radovima vidimo statuu Dože, Petefija, maršala Tita i Vuka Karadžića.

Na kraju film prikazuje Prvomajsku proslavu u kojoj zajedno sa svim jugoslovenskim narodnim pretstavnicima učestvuju i grupe mađarske nacionalne manjine.

RAD ŠIPTARSKOG KULTURNO-PROSVETNOG DRUŠTVA »PERPARIMI«

Kulturno-prosvetno društvo »Perparimi« (Napredak) iz Peći jedno je od najaktivnijih društava ove vrste na Kosovu i Metohiji. Pozorišna dilletanska grupa pokazuje osobito zalaganje na svome sektoru. Ona je dosada sa uspehom dala nekoliko pozorišnih pretstava kako domaćih, tako i stranih autora. Pored ovih pretstava data je i jedna pretstava za radnike koji rade na planini Rugovo na seči drva. Horska, muzička i pionirska grupa takođe postižu znatne uspehe u svome kulturno-umetničkom radu.

UMETNIČKE GRUPE IZ SVIH NAŠIH REPUBLIKA NA AUTOPUTU

Kulturni život graditelja Autoputa obogatila su i učinila raznovrsnim gostovanja mnogih umetničkih grupa iz svih naših republika. Dosada je na Autoputu gostovalo 37 umetničkih grupa sa preko 400 priredaba po logorima graditelja. Tako je iz Srbije, samo do kraja jula, gostovalo 7 umetničkih grupa, iz Hrvatske 11, iz Slovenije 8, iz Makedonije 6, iz Crne Gore 4, i jedna grupa iz Bosne i Hercegovine. Prema planu, do kraja radova na Autoputu treba da nastupi u omladinskim logorima još oko 30 umetničkih grupa.

UMETNIČKA GALERIJA U SPLITU

Neposredno posle oslobođenja Splita, krajem 1944 godine, narodna vlast se pobrinula za obnovu Umetničke galerije. Iz mnoštva slika, vajarskih radova, grafike, bakroreza itd. izdvojeno je oko 500 radova i smešteno u novouređene izložbene dvorane Galerije.

U prizemlju zgrade smeštena je stara skulptura Dalmacije i radovi modernih vajara. U maloj zbirci izloženi su odeljci reljefa iz grčkog i rimskog doba, starohrvatske umetnosti, domaćih srednjovekovnih majstora romantike Radovana i Buvine, majstora cvetne gotike Jurja Dalmatinca. U ostalim dvoranama prizemlja nalaze se radovi modernog vajarstva od Rendića do Lozice. Najveći broj skulptura pripada Ivanu Meštroviću.

Slikarstvo je prikazano u devet dvorana, a obuhvata razdoblje od dalmatinske škole iz 15 veka do najnovijeg vremena. Od starog slikarstva ima najviše radova iz kasne renesanse i baroka, koji pripadaju nepoznatim autorima talijanskih škola. U poslednje vreme Umetnička galerija obogatila je zbirku starih slika radovima dalmatinskih majstora kasnog baroka, kao Frederika Benkovića. Zbirku nadopunjuje i veći broj ikona među kojima ima i radova domaćih slikara ikona iz 18. veka braće Rafailovića.

Moderno slikarstvo takođe je brojno zastupljeno. Ono počinje radovima dalmatinskih slikara Bukovca i Medovića i završava se delima savremenih naših slikara. Od impresionista zastupljeni su Račić, Kraljević, Becić, Jakopić, Jama i drugi. Veći broj slika moderne škole iza impresionizma pripada umetnicima iz Dalmacije — Vidoviću, Tartalji, Jobu, Plančiću, Miši, Paraću, Toliću, Kaštelančiću, zatim mladim umetnicima Kovačeviću, Kneževiću, Gojaku i drugima. Od ostalih hrvatskih i srpskih slikara tu su radovi Babića, Dobrovića, Juneka, Detonija, Mujazića, Anke Krizmanić, grafika Krizmana, Glumca, Račkog, Kokotovića, bakroreza Gecana, Krizmana, Uzelca, akvareli Tabakovića, Hermana i drugih.

Prošle godine Umetničku galeriju u Splitu posetilo je preko 5.000 ljudi, što znači više nego u svih deset godina pre rata.

LIRSKI ZAPIS SA JADRANA

Na stjeni stojim — radujem se zori
i gledam kako u suncu se rađa
sunčani Jadran u plavoj odori.
Za otocima izgubi se lađa
a valj topli umivaju lice
obale sure — naše ljepotice.

O koliko vidim smjeha i radosti
tu svakog jutra u toj zjeni oka.
Iz srca bih u njedra te mladosti
da bacim cvijeća, taj smjeh sa doka,
i sve da grlim, ko očima more,
naš plavi Jadran — sunce naše zore.

Moja je radost ko more prostrana
i puna novih skrivenih oluja,
ko što su sure obale Jadrana
gdje b'jesni vali lome se o stjenje
i sunce naše pobjeđuje tamu.
O pjesmo moja, pjevaj o Jadranu!

Drag mi je svaki kamen osjedio
uz šum talasa bure slavnih dana
s kojom je Jadran tamu pobjedio.
Kroz oganj ratni u sunčana jutra
ja sam ih donio — te vječne nemire,
a sad mi zemlji suncu krila šire.

Došo je Jadran nama kroz oluje
u srca naša, u srž mladih dana.
I svud se žalom smjeh Slobode čuje,
i svud me sreta mladost raspjevana
dok zemlja trudna udiše Slobodu
i jedra smjela diže na svom brodu!

Risto TOŠOVIĆ

BIBLIOGRAFIJA

M. J. Saltikov-Ščedrin: **Gospoda Golovljevi.** Roman. Jedno od najznačajnijih dela velikog ruskog satirika i realista XIX veka. Prevela Isidora Sekulić. Izdanje »Kulture« Beograd, 1949, 428 strana, ćirilicom, cena 57 dinara.

A. S. Puškin: **Pikova dama.** Novela. Izdanje »Novog pokoljenja« Zagreb, 1949, 42 strane, latinicom, cena 9 dinara.

Boris Gorbatov: **Moje pokoljenje.** Roman. Izdanje »Novog pokoljenja« Zagreb, 1949, 384 strane, latinicom, cena 66 dinara.

B. Galjin: **U Donbasu.** Književne reportaže. Prevela Marija Ilić-Agapova. Izdanje »Rad« Beograd, 1949, strana 155, cena 30 dinara.

Ciril Kosmač: **Gusjenica.** Novela. Preveo sa slovenačkog Hijacint Petris. Izdanje »Novog pokoljenja« Zagreb, 1949, 40 strana, cena 8,50 dinara.

Branko Ćopić: **Major Bauk.** Novela. Izdanje »Novog pokoljenja« Zagreb, 1949, 50 strana, cena 8 dinara.

V. I. Lenjin: **Izabrana dela u dva toma,** tom prvi, knjiga druga. Redaktor prevoda Zvonko Tkalec. Izdanje »Kulture« Beograd, 1949, 461 strana, cena 70 dinara.

Redakcioni odbor

Jovan Popović, Čedomir Minderović, Marijan Jurković, Ivan Potrč, Vjekoslav Kaleb, Isak Samokovlija, Janko Đonović, i Dmitar Mitrev

PRETPLATA ZA KNJIZEVNE NOVINE

Za našu zemlju na 3 meseca 35 dinara, na 6 meseci 70 dinara i na godinu dana 140 dinara

Za inostranstvo: na 3 meseca 50 dinara, na 6 meseci 100 dinara i na godinu dana 200 dinara

Rukopisi se ne vraćaju.

Broj čekovnog računa 1—9680378

Poštanski fah 617

Odgovorni urednik: Jovan Popović, Beograd, Francuska broj 7 — Štamparija »Borba« Beograd, Dečanska 31.

pred vlastelom ali i pred **pukom**, kako bi se u pokladne dane kakvom lepom stvari puk oveselio. Držić — orguljaš, šaljivdžija, sobar i dragoman jednog pustolova, pisar u solani, optuživan da se bavi književnim lupeštvom — svakako nije mogao s mnogo pouzdanja verovati da će ga njegovo delo kroz vekove nadživeti i da će, ustvari, tek posle četiri stotine godina, postati u pravom smislu svojina puka, staroga puka, koga on, u prologu »Dunda« s dirljivom nežnošću i radošću pozdravlja: »ljude-žene, stare-mlade, velike i male, puk s kime mir stanom stoji a rat izdaleka gleda, rat poguba ljucke naravi«.

Dok su, sredinom šesnaestog veka, mladi Dubrovčani članovi Pomet-društva davali na izmaku dana, za videla, jer ulice u to vreme još nisu bile osvetljene — pred »palatom od gospode »Držićevog »Dunda Maroja«, da li je iko od njih — mladić koji je igrao Lauru ili građanin Đivan Pešica jedan od diletanata te kompanije i možda jedno od prvih imena naših glumaca — da li je iko tada sa scene mogao pomisliti da će te iste Držićeve reči koje oni govore ponavljati i posle četiri stoleća njihovi daleki drugovi-glumci, opet pred dubrovačkim pukom, ali ovoga puta pred pukom bez vlastele, bez oholih sebičnih gospara, opet pod toplim južnim nebom, svega koju stotinu koraka dalje od toga mesta na kome oni igraju. I svakako nikome nije mogla ni na um pasti čudesna pomisao da će možda i posle četiri stotine godina na toj dalekoj pretstavi duvati isti takav vetar i odnositi njihove reči u publiku, i da će čiope i tada, s krikom, nad glavama glumaca kroz suton, isto tako uzletati.

Međutim, vetar je s pučine lagano jedrio preko drevnih zidina gradskih, i crne su se čiope s cikom unezverene vitlale nad osvetljenom scenom dok je kolektiv Jugoslovenskog dramskog pozorišta, za vreme tri uzastopne večeri prikazivao »Dunda« u Dubrovniku, u pozorišnom dekoru koji se i crtežom i bojom tako prisno sklapao sa okolnim zgradama, s rapavim zidovima, sa starinskim stepenicama, s malim prozorima na kamenim fasadama i sa izbledelim krovovima, da se iz publike, pri osvetlenju reflektora i pri zapaljenoj rampi, jedva razaznavalo gde dekor prestaje a gde nastaju dubrovački domovi, sa čijih su pragova, iz soba i kuhinja, glumci stupali pravo na pozornicu. Jednim korakom iz današnjeg Dubrovnika — u kućama gde su se glumci maskirali svakodnevni život nije se prekidao: domaćice su poslovale, matere uspavljivale decu, starice pred vratima sedele — jednim se korakom prelazilo u Renesansu.

Mnogi su dijalozi drukčije, istinitije zazvučali u Dubrovniku nego na drugom mestu. Mnoga rečenica dobila je puniju melodiju, nove prelive, izrazitiji akcenat. Drukčije su na primer, morale da odjeknu reči. »Neg mislim, signor Marin, kako se ćeš pak pasavat s pečom mesa u Dubrovniku i s krincom juhe kojoj se dno izvidi kako u Mrtvom Moru na Lokrumu kad je bunaca« — ako je toga jutra Pomet sedeo na stenju iznad mrtve i ustajale lokve Mrtvog Mora na Lokrumu.

☆

Ima umetničkih dela koja umiru pre njihovih autora. Ima ih koja njihov pisac povuče za sobom u svoju smrt. Ima ih koja prežive i stolećima nadžive svoga tvorca, i stalno, kao krupna i granata debla, sve dublje puštaju korenje u zemlju, sve šire, sve zanosnije račvaju grane, a kruna im postaje ogromna, puna hlada. Takva dela u istini znače posmrtni život umetnika.

Držićeva posmrtna plodnost raste, njegovo delo — koje je nažalost do nas došlo znatno osakaćeno, katkad i »bez nosa i ruka razbijeno i razdrto« — osvaja sve više naše pozornice i dobija u dodiru s publikom, s novim tumačenjima, s našom sadašnjicom sve bogatiju orkestraciju. Neznani Držićev grob u Mletcima, koji je značio kraj jednog nestalnog i burnog života, ostaje u sceni prošlosti, u nepovratu, u prohujalom. Ali se iz tog mi-nulog života koji je Držića doveo do toga groba — izrodilo veliko delo. Živo, ono i danas raduje — raduje danas više nego juče — i pretstavlja Držićevu poruku radosti.

Ta poruka stigla je do nas. Nju su prihvatila skoro sva pozorišta u našoj preporođenoj domovini i predaju je našem radnom čoveku, istrajnom i ponosnom graditelju socijalizma.

Pronosi je i prenosi i Jugoslovensko dramsko pozorište, kako najbolje može i ume u današnjoj etapi svoga umetničkog razvitka. Tu humanističku poruku radosti, postojane vere u ovozemaljskog čoveka, predalo je ono Beogradu, gradovima Hrvatske i Slovenije, i isporučilo je, u toku triju svojih noćnih pretstava, Dubrovčanima, za čije je daleke pretke bila prvobitno i napisana.

I Dubrovčani, lučki radnici, činovnici, radni svet grada, »ljudi-žene, stare-mlade, velike i male« — pod strogim zidovima Jezutskog kolegijuma i povrh tamnih, starinskih krovova negdašnjeg patricijskog dela Dubrovnika, načičkani na stepenicama barokne Crkve jezuita, zbijeni u grozdove na Trgu Rudjera Boškovića, stisnuti jedan do drugog — prihvatili su sa radošću i sa vedrim smehom tu poruku svoga dalekog sugrađanina.

Od njihovog kikota, od njihovog glasnog smeha, koji se rascvetavao nad tim plodnim voćnjakom ljudstva, rascvetavao u visini noćnog neba, bežali su preplašeni slepi miševi u tamu, a na prozorima Kolegijuma jezuita pojavljivale su se na mahove — prijvučene pučkim pirom — mračne, unezverene i prestravljene senke jednog sveta na izdisaju.

Ako su sutradan posle tih pretstava radni ljudi Držićevog rodnog grada prileg'i na posao sa još više srčanosti nego dotle, sa još više ljubavi i sa raspevanom, toplom radošću na licu — umetnici iz Beograda, članovi Jugoslovenskog dramskog pozorišta, mogli su biti zadovoljni što su Držićevu humanističku i čovečnu poruku predali onima kojima treba i onako kako treba.